

พระร่วง

พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

895.9112
4113 4
ค.1

บทละครพูดคำกลอน

เรื่อง พระร่วง

หอสมุดแห่งชาติรัชสมัยคลาภิเษก
จันทบุรี

พระราชนิพนธ์ใน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทเสริมท้ายโดย ผศ.ยุพร แสงทักษิณ

พิมพ์โดย

บริษัท ไทยร่วมเกล้า จำกัด

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย

สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์

๑๔๒ ถนนแพ่งสรรพศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๒๒๓๒๓๗๑-๓

๑๔.-

รหัสสินค้า ๒๓๒๑๐๒๐

บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง
พระราชนิพนธ์ ใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

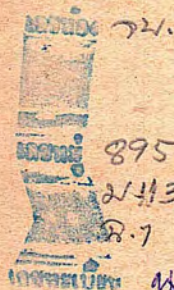
เลขหมู่หนังสือ ๘๘๕.๙๑๑๒

ISBN 974-7663-06-6

พิมพ์ครั้งแรก ไม่ปรากฏที่พิมพ์และปีที่พิมพ์

พิมพ์ครั้งที่หก ๖,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๒๙

บริษัท ไทยร่วมเกล้า จำกัด จัดพิมพ์จำหน่าย

895.9/12

๒๕๒๙

๘.๗

๙ ๓๖ ๙๑๐๓๓๐ ๑๗ (๕)

คำนำ

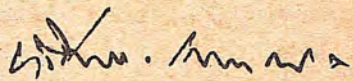
บริษัท ไทยร่วมเกล้า จำกัด ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตพิมพ์หนังสือ บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง และ แดงเรื่องพระร่วงตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อจำหน่ายเผยแพร่ กรมศิลปากรพิจารณาแล้วเห็นควรอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ดังประสงค์

บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง เป็นละครเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เพื่อปลุกใจให้รักชาติ โดยที่ทรงพิจารณาว่าพระร่วงในพงศาวดารเหนือ นั้นควรจะมีตัวจริงมิใช่เป็นเพียงชื่อในเรื่องนิทาน จึงทรงผูกเรื่องพระร่วงตามตำนาน ประกอบแนวทางที่ทรงสันนิษฐานจากหลักฐานโบราณคดีที่สุโขทัย ทรงเห็นว่าพระร่วงในตำนานน่าจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินเป็นหัวหน้าทำการรบพุ่งชิงชัย จนไทยได้อิสรภาพพื้นอาณาจักรขอม แล้วทรงสถาปนาราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัย ที่คนทั้งหลายเรียกนามวงศ์ว่า “พระร่วง” ซึ่ง ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงก็คือ ขุนศรีอินทราทิตย์ ที่ปรากฏพระนามในศิลาจารึกที่เมืองสุโขทัย จากพระราชนิพนธ์ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงผูกเรื่องเป็นพระราชนิพนธ์บทละครว่าเรื่องขอมด่าดินขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๕

ต่อมาสมาชิกลีลาปราชญ์ดินแดนได้แสดงความปรารถนาจักใคร่เล่นละครเรื่องพระร่วง ทรงเห็นว่า บทสำหรับเล่นละครว่าแบบเก่านั้นยากที่สมาชิกลีลาจะเล่นได้ เพราะเกี่ยวแก่การต้องใช้บทว่าอย่างท่าละครซึ่งเป็นของยากสำหรับผู้ที่มีได้เคยฝึกหัด จึงทรงพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงเป็นบทละครพูดคำกลอน เพื่อให้สมาชิกลีลาปราชญ์ดินแดนแสดงละคร และเพื่อให้ผู้อ่านทราบเค้าการแต่งกายของคนไทยและขอมสมัยพระร่วงที่นำมาเป็นแบบในการแสดงละคร จึงได้อนุญาตให้พระบรมราชาธิบายบทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงเมื่อคราวพิมพ์ครั้งแรกมาพิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

อนึ่ง ในการพิมพ์ครั้งนี้ กรมศิลปากรได้อนุญาตให้ บริษัท ไทยร่วมเกล้า จำกัด นำบทเสริมท้ายของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยุพร แสงทักษิณ มาพิมพ์ไว้ท้ายเล่มด้วย

กรมศิลปากรหวังว่า หนังสือบทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงที่จัดพิมพ์ขึ้นนี้ จักเป็นประโยชน์แก่ นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจโดยทั่วกัน.

(นายทวีศักดิ์ เสนานรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๙

พระบรมราชาธิบายบทละครพูดคำกลอน

เรื่อง พระร่วง

เมื่อคราวพิมพ์ครั้งแรก

บทละครพูดคำกลอน เรื่อง “พระร่วง” นี้, ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นเพราะเหตุที่ได้มีสมาชิกเสือป่ารักษาดินแดนได้แสดงความปรารถนาจักใคร่เล่น เรื่อง “พระร่วง”, ซึ่งเห็นว่าเป็นเรื่องปลุกใจคนไทยเราอย่างดี เรื่อง ๑. แต่บทกลอนที่ข้าพเจ้าได้แต่งไว้ก่อนหน้านี้ เป็นบทสำหรับเล่นละครอย่างแบบเก่า, จึงยากที่สมาชิกเสือป่าจะเล่นได้, เพราะเกี่ยวแก่การต้องใช้บทร่ายอย่างท่าละคร ซึ่งเป็นของยากแก่ผู้ที่มีไม่เคยฝึกหัด. ด้วยเหตุฉะนี้ข้าพเจ้าจึงได้คิดแต่งขึ้นใหม่เป็นแบบบทละครพูดคำกลอน, เพื่อให้สะดวกแก่ผู้ที่ไม่ได้เคยฝึกหัดร่ายละครแบบเก่าเล่นได้.

ส่วนฉากสำหรับใช้ประกอบในการเล่นละครพูด เรื่อง “พระร่วง” นี้, ข้าพเจ้าก็ได้คิดกำหนดไว้ให้ทำงานง่าย ๆ ทั้งนั้น, ไม่มีฉากอะไรที่ยากเย็นเหลือเกินไปเลย, จนแม้ที่สุดถ้าหากว่าจะไม่สามารถเขียนฉากขึ้นได้ทีเดียว, จะใช้เพียงเป็นม่านกั้นแทนพอให้มีทางเข้าทางออก, หรือแม้จะเล่นกลางแจ้งก็ได้ด้วยซ้ำ.

ส่วนเครื่องแต่งตัวนั้นแหละค่อนข้างจะลำบากหน่อย, เพราะเมื่อไม่มีแบบอยู่แล้ว, ผู้ที่จะคิดเล่นละครเรื่องนี้ก็อาจจะเห็นเป็นข้อขัดข้องอย่างสำคัญอัน ๑ ที่เดียว. ข้าพเจ้าจึงได้จัดการให้สร้างเครื่องแต่งตัวขึ้นสำหรับ ๑, พอให้คนแต่งตัวขึ้นและฉายรูปเป็นตัวอย่าง, สำหรับจะได้สร้างเครื่องแต่งตัวขึ้นให้คล้ายคลึงได้. หวังใจว่าจะเป็นที่พอใจแห่งผู้ที่คิดจะเล่นละครเรื่องนี้; หรือถึงแม้ผู้ที่มีได้คิดจะเล่นละครเรื่องนี้ บางทีก็จะพอใจในการที่มีรูปแสดงให้ปรากฏพอเป็นคำว่าการสมัยพระร่วงนั้นแต่งตัวอย่างไร. สำหรับผู้เอาใจใส่ในการศึกษาเช่นนี้, ข้าพเจ้าขอชี้แจงว่า, เครื่องแต่งตัวที่ได้คิดขึ้นนี้ ดำเนินตามหลักที่มีอยู่ในศิลาจารึกหลายต่าง ๆ ที่สุโขทัยและนครธม, ดังปรากฏในรูปฉายที่นำมารวมไว้ในที่นี้ด้วยแล้ว. (๑)

อนึ่ง สำหรับผู้ที่พอใจศึกษาทางโบราณคดีและพงศาวดาร, ข้าพเจ้าได้นำคำสันนิษฐานของข้าพเจ้าเรื่องตำนานพระร่วงมาลงไว้ในที่นี้ด้วย.

ภม. ปร. ม. ช

(๑) ในการพิมพ์ครั้งนี้พิมพ์เฉพาะภาพเครื่องแต่งกายพระร่วงภาพเดียวเท่านั้น

แถลงเรื่อง

พระร่วง

ตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี

เมื่อจุลศักราชประมาณ ๖๐๐ ปี ฤ็พระพุทธศาสนาอยู่กาลประมาณ ๑๗๕๐ พรรษา แผ่นดินซึ่งเป็นประเทศสยามเดี๋ยวนี้นั้น ตอนใต้เป็นอาณาเขตของขอมอยู่มาก เมืองละโว้ (คือ เมืองลพบุรีทุกวันนี้) ก็เป็นเมืองส่วยขึ้นประเทศขอม และในละโว้นั้นมีทะเลสาบอันหนึ่งซึ่งน้ำจืดใสบริสุทธิ์ พวกพราหมณาจารย์ขนานนามว่า ทะเลชุบศร อาศัยเหตุตามลัทธิในศาสนาพราหมณ์ถือกันว่า เมื่อพระนารายณ์อวตารลงมาเป็นพระรามนั้น แม้จะแผลงศรผลาญศัตรูเมื่อใด ย่อมเอาคมพระแสงศรลงชุบในห้วงน้ำอันมีในที่ใกล้เสียก่อนแล้วจึงแผลง บรรดาห้วงน้ำที่พระรามอวตารได้ชุบพระแสงศร ต่อมาจึงเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ทุก ๆ แห่ง แลทะเลชุบศรนี้เป็นที่อ้างแห่งหนึ่งว่า เป็นห้วงน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ด้วยอาณภาพของพระรามหรือของพระลวชะ (ลพ) ผู้เป็นราชโอรส ซึ่งเป็นผู้มีฤทธาณาภาพมาก ต่อมาจึงเอานามของพระลวชะมาขนานเป็นนามเมืองว่า ละโว้ แท้ที่จริงชื่อที่เรียกว่าเมืองละโว้นี้ เห็นว่าน่าจะถ่ายมาจากเมืองลวชะปุระในมัธยมประเทศ (อินเดีย) ซึ่งว่าเป็นเมืองที่พระลวชะสร้างนั้นเสียด้วยซ้ำไป ชื่อลวชะนี้ชาวอินเดียเองแผลงเป็นลวะก่อน (เพราะอักษร ว ในภาษาสันสกฤต เป็น พ ในภาษาปรากฤต) เพราะเหตุนี้จึงเป็นลพในภาษาไทย เลยเป็นชื่อเมืองลพบุรี ที่จริงชื่อเก่าเรียกว่า ละโว้ ใกล้กับศัพท์ลวะเดิมมาก เป็นที่น่าเสียดยของผู้อุปมาภาษาวิจารณ์ ที่เมืองนี้ไม่ใช่ชื่อละโว้อย่างเดิม.

อาศัยเหตุที่น้ำทะเลชุบศรเป็นน้ำที่ถือกันว่าประกอบด้วยศิริมงคล ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น พระเจ้าแผ่นดินขอมจึงได้ตั้งพระราชกำหนดให้พ่อเมืองละโว้ตักน้ำทะเลชุบศรไปส่งยังพระนครหลวง ซึ่งเป็นราชธานีของประเทศขอม ไว้สำหรับใช้ในการพระราชพิธี กำหนด ๓ ปี ครั้ง ๑.

ในที่นี้ควรจะอธิบายความเพิ่มเติมไว้สักหน่อยหนึ่ง เพื่อให้ผู้ศึกษาพงศาวดารและประเพณีโบราณเข้าใจความชัดเจน ความอธิบายมีเป็น ๒ ข้อดังนี้คือ

๑. มีธรรมเนียมของชาวอริยกะแต่เดิมมา ที่ทำพิธีถวายอภิเชกแก่พระเจ้าแผ่นดินของตนแต่แรกได้ผ่านพิภพ พิธีอภิเชกนียะอย่างหนึ่งนั้น เรียกว่า มุรธาภิเชก คือ พระเจ้าแผ่นดินทรงน้ำอภิเชก พิธีมุรธาภิเชกนี้ไม่ได้ทำแต่เวลาเสด็จผ่านพิภพเท่านั้น ถึงในการพระราชพิธีสำคัญอย่างอื่น ๆ ที่ถือเอาความบริสุทธิ์เป็นสำคัญ ก็ย่อมมีการทรงมุรธาภิเชก พิธีอันนี้พวกพราหมณาจารย์ได้นำเข้ามาสู่ประเทศสยามและประเทศขอม และยังคงใช้อยู่เป็นพระราชประเพณีจนตราบเท่าทุกวันนี้ ตามคัมภีร์พิธีไสยศาสตร์ (มีพระไอยตระยะพราหมณะ อันเป็นอรรถกถาแห่งพระคัมภีร์ฤคเวทและพระคัมภีร์บถพราหมณะ อันเป็นอรรถกถาแห่งพระคัมภีร์ยชุรเวท เป็นอาทิ) น้ำที่ควรใช้เป็นน้ำมุรธาภิเชกนั้น ต้องนำมาจากห้วงน้ำล้วนแต่ที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ น้ำในที่มิสวัสดิมงคลแห่งใด ๆ ในแคว้นแคว้นแห่งพระราชอาณาจักรของ

พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ก็ต้องนำมาถวายเป็นหน้าสรวงมูรธาภิเษกด้วย เพราะฉะนั้นจึงมีพระราชกำหนด บังคับไว้ให้หัวเมืองซึ่งเป็นข้าณฑesima ส่งน้ำอันมีสวัสดิมงคลมาถวายสำหรับสรวงมูรธาภิเษกเป็นสำคัญ ในความยินยอมเป็นข้าขอบขัณฑesimaด้วยอีกประการ ๑ ถ้าเมืองใดไม่ส่ง ก็เป็นอันแสดงกิริยาที่ไม่ยอม เข้าเป็นข้าณฑesima ขัดแย้งต่อพระราชอำนาจ เป็นเหตุที่ต้องปราบปรามและเอาโทษฐานขบถ เป็น ประเพณีมีแต่โบราณดังนี้ คำอธิบายนี้จะทำให้เข้าใจเรื่องพระร่วงที่แสดงต่อไปนี้ได้ชัดเจน

๒. คำว่า “พ่อเมือง” กับ “เจ้าเมือง” ๒ คำนี้ผิดกันมาก ถ้าพิเคราะห์ดูศัพท์ที่ใช้คงจะเข้าใจ ได้ว่า คำว่าพ่อเมืองนั้นหมายความว่า ชาวเมืองนั่นเองที่ราษฎรพลเมืองยินยอมพร้อมกันยกขึ้นเป็นหัวหน้า อย่างเป็นพ่อปกครองครอบครัวยุคชาวเมืองนั้น จึงเรียกว่า พ่อเมือง ตำแหน่งที่เรียกว่า เจ้าเมือง นั้น ความ- หมายว่า ผู้ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าของประเทศตั้งแต่งไปอยู่บังคับบัญชาการต่างพระเนตรพระกรรณ คือเป็นผู้แทนพระเจ้าแผ่นดิน ผิดกันกับพ่อเมืองโดยอธิบายดังนี้ พระร่วงเป็นพ่อเมืองละโว้ เพราะฉะนั้น พระร่วงนั้นเป็นไทยชาวเมืองละโว้ ถ้าเป็นขอมคงจะตั้งเป็นเจ้าเมือง

ตำนานเรื่องพระร่วงพ่อเมืองลพบุรีได้เป็นพระเจ้ากรุงสุโขทัยนี้มีอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือ เรื่องราวที่กล่าวเล่าโดยหลวงป้าวิหรียักินไป มีใจความดังนี้ว่า

นายกคงคราพ่อเมืองละโว้ซึ่งเป็นนายกสงวนน้ำ มีบุตรชายคน ๑ ชื่อ นายร่วง เมื่อนายคงครา ตาย นายร่วงได้แทนที่และนายร่วงนั้นมีอานาภาวาจาสิทธิ์ ว่าให้อะไรเป็นอย่างไรก็เป็นได้อย่างนั้น ครั้น ถึงคราวส่งสงวนน้ำทะเลบุตรไปพระนครหลวง นายร่วงเห็นว่าตักน้ำใส่ตุ่มขนไปลำบากนัก จึงให้เอาไม้ สานชะลอมเอาไปจุ่มลงในทะเลบุตร แล้วส่งให้น้ำอยู่ในชะลอม น้ำก็ไม่รั่วตาชะลอมไปได้ นักคุมเจ้า- พนังงานขอมที่มาเร่งสงวนน้ำเห็นดังนั้นยังไม่สิ้นสงสัย นายร่วงจึงส่งให้น้ำไหลออกมาเสียหมดชะลอม นักคุมก็ตกใจกลัวป้าวิหรียักินของนายร่วง รีบนำชะลอมน้ำไปถวายพระเจ้าพันธุสริยวงศ์พระเจ้าแผ่นดิน ขอม ณ พระนครหลวง กราบทูลให้ทราบว่ามีบุญเกิดขึ้นที่เมืองละโว้ พระเจ้าพันธุสริยวงศ์ได้ทรง ทราบดังนั้น ทรงพระดำริเกรงว่านายร่วงจะเป็นราชศัตรู จึงให้ขอมไปจับนายร่วงมาถวาย ถ้าจะจับเป็น มาไม่ได้ก็ให้ฆ่าเสีย ขอมนี้ก็มีฤทธิ์ได้รับรับสั่งแล้วก็ดำเท้ากแผ่นดินมา จึงเรียกว่า ขอมดำดิน นายร่วงได้ ทราบข่าวว่าพระเจ้าพันธุสริยวงศ์จะให้จับตัว จึงหนีขึ้นไปบวชเป็นภิกษุอยู่ที่เมืองเหนือ จึงเรียกว่า พระร่วง ไปอาศัยอยู่ที่วัด ณ เมืองสุโขทัย (ในที่นี้ข้าพเจ้าต้องกล่าวไว้ว่า ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยกับท่านผู้รวบรวมพงศาวดารเหนือในข้อที่อธิบายว่า ที่เรียกว่าพระร่วงนั้นเพราะไปบวช ตามความเห็นของข้าพเจ้าเห็น ว่า น่าจะเรียกพระร่วงอยู่ก่อนแล้ว โดยเหตุที่คำว่าพระนี้ ในภาษาไทยโบราณใช้เรียกผู้ที่นับถือทั่วไป ภิกษุ เป็นที่นับถือจึงเรียกว่า พระ แต่พระเป็นคำเรียกยกย่องคุณที่สัทธิเหมือนกัน เพราะฉะนั้นพ่อเมืองก็คงเรียก ว่าพระอยู่แล้ว พระร่วงก็คงจะได้เรียกกันว่าพระร่วงมาแต่ก่อนบวชแล้ว เปรียบอย่างชาวเชียงใหม่เรียก ใคร ๆ ที่เขานับถือว่าเจ้าทั้งนั้น ภิกษุก็เรียกว่า ตูเจ้า ดังนี้เป็นตัวอย่าง) วันหนึ่ง พระร่วงลงมากวาดวัด อยู่ ขอมดำดินไปโผล่ขึ้นในลานวัด แลเห็นพระร่วงไม่รู้จัก จึงถามว่า นายร่วงชาวละโว้ที่หนีขึ้นมาอยู่สุโขทัย

นั้นอยู่ที่ไหน พระร่วงจึงสั่งว่าคอยอยู่ที่นี้เถิด จะไปบอกพระร่วงมาให้ ด้วยอำนาจาจาสิทธิ์ของพระร่วง ขอมก็กลายเป็นหินเลยติดแผ่นดินอยู่ที่ตรงนั้นจนตราบเท่าทุกวันนี้ ที่ในเมืองสุโขทัยทุกวันนี้ก็ยังมีหินก้อนใหญ่ก้อนหนึ่ง เป็นหินเขียวจมอยู่ในแผ่นดินที่ลานวัดพระมหาธาตุ ใครไปเที่ยวพวกเขาเมืองเขายางซีให้ดูได้นั่นแหละขอมดำดิน ดังข้าพเจ้าได้กล่าวถึงแล้วโดยละเอียดในหนังสือเรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง”) ในขณะที่นั้น พอพระเจ้ากรุงสุโขทัยสิ้นพระชนม์ลง ไม่มีผู้ใดจะสืบพระวงศ์ เมื่อกิตติศัพท์แพร่หลายว่า พระร่วงมีวาจาสิทธิ์ได้สาปขอมให้กลายเป็นหินไปได้ คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นผู้มีบุญญาภพ จึงพร้อมกันอัญเชิญให้ลาผนวชออกครองราชสมบัติ ณ กรุงสุโขทัย ถวายพระนามว่า พระเจ้าศรีจันทร์ธาธิบดี (ศรีอินทราทิตย์).

เรื่องตำนานที่กล่าวมาในหนังสือพงศาวดารเหนือดังนี้ ผู้อ่านที่ไม่มีความเชื่อถือในการปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้อ่านแล้วก็เลยเหมาเอาว่าเป็นนิทานแต่งขึ้นเลาเล่นทั้งอัน เหมือนเรื่องวงศ์ ๆ จักร ๆ เพลวไหล ไม่สมควรที่จะเอาใจใส่ต่อไป แต่ตามความเห็นของข้าพเจ้าเองเห็นว่า จะว่าเป็นนิทานไปหมดก็เสียไม่ได้ คงจะมีเรื่องจริง แต่หากเล่าต่อเติมเพิ่มความอัศจรรย์ต่าง ๆ ขึ้น ตามนิสัยของคนในชั้นหลัง ที่ชอบเล่าเรื่องอะไรให้วิเศษแปลกประหลาดเป็นอภินิหารของเจ้านายที่ตนนับถือ ความจริงอันควรเชื่อได้ในเรื่องนี้ นั่นคือ พระร่วงนี้ได้เป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและเป็นวีรบุรุษ เป็นผู้มีสติปัญญาไหวพริบ เช่น การคิดภาชนะอย่างใหม่ขึ้นใช้ดักน้ำ ที่เรียกว่า *ชะลอม* นั้น น่าจะมุ่งความแต่เพียงว่าเป็นภาชนะที่สานด้วยไม้อย่างชะลอม ไม่ใช่ปั้นด้วยดินอย่างตุ่มหรือโอ่ง และไม่ใช้เป็นชะลอมตาห่าง ๆ อย่างที่ใช้ใส่ผลไม้คงเป็นตาถี่ และมีชั้นยาภายในจึงดักน้ำได้ไม่รั่ว กล่าวโดยย่อคือ พระร่วงเป็นผู้คิดทำกะลอมถากขึ้น เป็นของที่คิดขึ้นใหม่จึงพากันตื่นตื่นเห็นเป็นวิเศษ ที่ว่าวาจาสิทธิ์นั้นก็น่าจะอธิบายได้ว่าพระร่วงเป็นผู้ที่พลเมืองนิยมนับถือมาก จะมีบัญชาสั่งอะไรก็เป็นไปตามบัญชาทุกประการ จึงเป็นผู้ที่ควรพระเจ้าพันธุรมุขีวงศ์จะทรงวิตกว่า จะเป็นหัวหน้านำไทยที่เป็นข้าขอบขัณฑสีมาให้กำเริบ และต้องให้คิดกำจัดเสีย ส่วนนายทหารที่ส่งมานั้นก็คงจะเป็นผู้มีฝีมือ และทั้งจะให้อภินิหารพระร่วงมากหนักขึ้น จึงต้องกล่าวว่ามิฤทธิ์มีเดชมาก ส่วนข้อที่ว่าดำดินมาจากเมืองขอมนั้น น่าจะมากเกินไป อันที่จริงคงจะยกเข้ามาตรง ๆ ก่อน พระร่วงจึงได้ทราบเหตุและหลบไปบวชเสียที่สุโขทัย ถ้าขอมได้ดำดินมาแต่พระนครหลวง ที่ไหนพระร่วงจะได้รู้ตัวและหลบหนีไปได้ ฝ่ายนายทหารขอมเมื่อมาใกล้ละไว้ ทราบว่าพระร่วงหนีไปแล้ว ครั้นว่าจะยกติดตามไปก็ไม่สะดวก ด้วยเหตุที่สุโขทัยเป็นราชอาณาจักรไทยอยู่ภายนอกขอบขัณฑสีมาของพระเจ้าพันธุรมุขี ทพที่ยกมาก็คงจะเกณต์มาแต่เพียงพอรบละไว้ซึ่งเป็นเมืองเล็ก หากจะยกจู่โจมเข้าไปในแดนสุโขทัยก็คงจะเกิดมีเหตุต้องรบพุ่งกับชาวสุโขทัย กำลังไม่พอขอมจึงต้องหันหลังใช้อุบายเพื่อล้างผลาญพระร่วงคือ ปลอมแปลงตัวเป็นไทย และไปโดยอาการอันลึกลับประหนึ่งว่าแทรกพื้นแผ่นดินไป จึงเรียกว่า *ขอมดำดิน* แต่ครั้งไปถึงสุโขทัยแล้ว ไปพบพระร่วงเป็นภิกษุอยู่ ไม่รู้จักจึงเข้าไปถามหาพระร่วง ฝ่ายพระร่วงคงจะเห็นผิดสังเกต เพราะคนแต่งเป็นไทยแต่พูดสำเนียงแปร่งเป็นขอม จึงกล่าวประวิงไว้ แล้วไปตามโยมวัดออก

มาจับตัวได้ แต่อย่างไร ๆ ก็ดี ไม่มีที่สงสัยในข้อที่พระร่วงนี้ได้เป็นหัวหน้าทำการสงครามรบพุ่งชิงชัยจนไทยได้เป็นอิสรภาพพ้นจากอำนาจขอม ตั้งประเทศไทยเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มีกษัตริย์สืบพระวงศ์ทรงอาณาภาพแผ่อณาเขตยิ่งขึ้นโดยลำดับมา เมื่อพิเคราะห์ดูตามหลักฐานในทางพงศาวดารและจดหมายเหตุที่ได้พบแล้ว น่าจะเชื่อว่าพระร่วงนี้ได้ประดิษฐานราชวงศ์ครองกรุงสุโขทัยตอนก่อนกรุงเก่า และบรรดากษัตริย์ในราชวงศ์นี้คนทั้งหลายเอานามวงศ์มาเรียกว่า พระร่วงเจ้าทุก ๆ พระองค์ พระร่วงเจ้าองค์เป็นปฐมคือ **ขุนศรีอินทราทิตย์** ที่ปรากฏพระนามในจารึกศิลาหลักอักษรไทยที่เมืองสุโขทัยนั้นเอง (ข้อที่ในพงศาวดารเหนือกล่าวว่าทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีจันทร์ธาธิบดีนั้น ก็ไม่ค้านกับความเห็นที่ข้าพเจ้าได้แสดงมา เพราะนามจันทร์ธาธิบดีนี้น่าจะเป็นอันเดียวกับจันทร์อาทิตย์ อย่างเช่น พระนครินทราชา พระมหินทราธิราช นี่ก็คือ นามพระอินทราชาหนึ่งเอง และอินทร์กับจันทร์ในโบราณกาลมักใช้ควบ ๆ กันอยู่ เช่น ตำแหน่งหลวงอินทร์มนตรี ก็มีสร้อยต่อว่าศรีจันทร์กุมาร ทั้งชื่อเจ้ากรมพระสนมพลเรือนก็มีเป็นพยานอยู่ว่าใช้ได้ทั้งอินทราทิตย์และจันทร์อาทิตย์) ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ไซ้ พระร่วงเจ้าองค์เป็นที่สองนั้น คือ **พระเจ้าปดริฐ** หรือเรียกในภาษาไทยตามที่จารึกไว้ว่า **ขุนบาลเมือง** (อันเป็นชื่อเดียวกันกับเจ้าเมืองซึ่งมาใช้เป็นตำแหน่งขุนนางอยู่ในปัจจุบันนี้) และพระร่วงเจ้าองค์ที่สามก็คือ **ขุนรามคำแหงมหาราช** ผู้ที่จารึกหลักศิลาที่กล่าวแล้วนั้น และเป็นผู้สร้างพระแท่นมนังศิลาบาตร กับมีข้อความเห็นความต่อไปว่า พระเจ้าศรีอินทราทิตย์นี้ได้อภิเษกกับนางเสือง ซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้ากรุงสุโขทัยพระองค์ก่อน ด้วยเหตุที่เป็นผู้สืบพระวงศ์ของพระเจ้ากรุงสุโขทัยองค์ก่อนประการ ๑ และเพราะเหตุที่ชาวเมืองสุโขทัยได้พร้อมกันถวายราชสมบัติด้วยอีกประการ ๑ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์จึงได้ประดิษฐานราชวงศ์มั่นคงในพระนครสุโขทัยสืบมา

เมื่อเหตุอันควรเชื่อมีอยู่ว่าพระร่วงนั้นมีในพงศาวดารเป็นแน่แท้ (คือมีตัวจริง ๆ ไม่ใช่เป็นแต่ชื่อในเรื่องนิทานเท่านั้น) ถึงว่าจะไม่มีพยานพอจะรู้เรื่องราวของพระร่วงได้ต้องแท้ก็น่าคิดคาดดูว่า เรื่องของพระร่วงที่กล่าวไว้ในพงศาวดารเหนือ นั้น ความจริงจะเป็นอย่างไรจึงลองคิดดูเห็นว่าเรื่องจริงจะเป็นดังที่ได้ผูกขึ้นไว้ และแต่งเป็นบทกลอนดังต่อไปนี้

ชี้แจงความบางข้อ

บทกลอนต่อไปนี้ ถ้าอ่านไปก็ดี ถ้าอ่านแล้วจะได้ออกโรจน์เป็นละครก็ดี ผู้อ่านบทกลอนถ้าผู้ดูละครก็จะพบข้อที่น่าสงสัยที่น่าท้วงอยู่บ้างบางแห่ง จึงขออธิบายชี้แจงกระทุ้งล่วงหน้าไว้ดังต่อไปนี้

๑. นามบุคคลในเรื่องนี้ ที่มีกล่าวมาในพงศาวดารเหนือมีแต่พระร่วง นักคุ้ม และพระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์ ส่วนนามตัวขอมคำดินนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัติวงศ์ได้เป็นผู้ทรงขนานนามว่า **พญาเดโช** ขึ้นก่อน เมื่อทรงแต่งบทกลอนสำหรับร้องประกอบกับภาพยนตร์

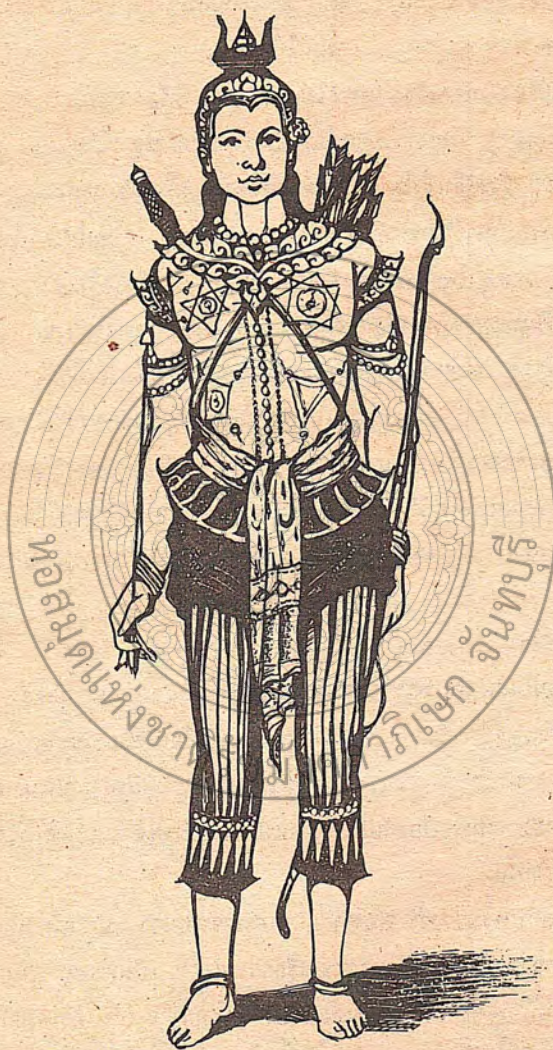
เรื่อง ขอมดำดิน ซึ่งสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้าฟ้ามหาจักรพรรดิ ได้ทรงจัดเล่นที่หอพระสมุทวชิรญาณ เมื่อปี ร.ศ. ๑๑๓ นั้น และบทกลอนนั้นก็ได้อ่านร่วมกันมาเรื่อย ๆ จนกลบทนี้ชินกันมากแล้ว ทั้งชื่อโคไซนั้นก็เข้าที่อยู่ว่า และใครจะเถียงว่าผิดก็ไม่มีหลักอะไรจะเถียง จึงคงใช้ชื่อเป็นโคไซในเรื่องนี้ ส่วนนามบุคคลอื่น ๆ ข้าพเจ้านานขึ้นตามเหมาะใจ เช่น นางแม่ให้ชื่อ นางจันทร์ อันเป็นชื่อไทย ๆ แต่ถ้าไม่ได้ชื่อเช่นนั้นจริง ๆ ก็ขอภัยโทษเถิดเพราะหาหลักฐานอันใดมิได้.

๒. คนไทยในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเกณฑ์ให้ไว้ผมสูง อย่างที่เรียกกันตามภาษาละครว่า *ผมลาว* เพราะข้าพเจ้าเชื่อแน่อนโดยมีหลักฐานอยู่ว่า ไทยสมัยพระร่วงนั้นไว้ผมสูงเป็นแน่คือ รูปต่าง ๆ ที่ปรากฏในโบราณสถานเป็นพยานอยู่ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ไทยจะได้ไว้ผมสูงกันลงมานาน แม้พวกกรุงเก่าก็น่าจะฟังมาตัดผมเมื่อราวแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ ฤ็พระมหาธรรมราชา ถ้าจะให้เดาเหตุ ข้าพเจ้าก็ควรจะเดาว่า คงเป็นเมื่อรบกับพม่าบ่อย ๆ ไทยจึงตัดผมเสียเพื่อให้แลเห็นผิวกันได้โดยถนัด ส่วนชาวเชียงใหม่และเมืองขึ้นของเชียงใหม่ เป็นพวกข้างพม่าจึงมิได้ตัดผมยังคงไว้ผมสูงมาจนราวแผ่นดินพระนารายณ์จึงตัดชะรอยจะเป็นเพราะชาวกรุงศรีอยุธยาบังคับให้ตัด ส่วนผู้หญิงไทยนั้น คงไว้ผมยาวต่อมาอีก จนแผ่นดินขุนหลวงบรมโกษก็ยังไว้ผมยาว ดังปรากฏอยู่ในกาพย์เห่เรือ ซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (กุ้ง) ได้ทรงพระนิพนธ์ มีความว่า “คิดอนงค์องค์เอวร ผมประป่าอำเอี่ยมไร” ดังนี้ การที่ผู้หญิงชาวไทยได้ตัดผม ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเมื่อเสียกรุง จึงตัดผมสั้นให้คล้ายผู้ชาย เพื่อจะได้ปลอมตัวเป็นผู้ชายได้ง่าย ๆ ในขณะเมื่อหนีพม่า ส่วนพวกขอมนั้นได้ความตามรูปที่มีอยู่ที่นครธมว่า พวกท้าวพญาไว้ผมยาวมนเมาลี แต่ผู้น้อยตัดผมบนสั้น ผมหลังประป่า.

๓. คำว่าปิ่นที่ใช้ในเรื่องขอมดำดินนี้ ต้องเข้าใจว่าเป็น ธนูหรือหน้าไม้ ไม่ใช่ปิ่นยิงด้วยดินดำ ซึ่งเป็นของที่จะมีขึ้นใหม่ในแผ่นดินพระไชยราชากรุงเก่าเท่านั้น อาวุธใดที่มีเครื่องส่งลูกศรฤ็กระสุนไปประหารได้ไกล ๆ ตามภาษาไทยเรียกว่า *ปิ่น* เพราะฉะนั้น เมื่อเกิดมีอาวุธชนิดที่อาศัยดินดำจุดไฟเป็นกำลังส่งกระสุนไปประหารนั้นขึ้น จึงเรียกว่า *ปิ่นไฟ* เพื่อให้ทราบชนิดของปิ่น เหมือนที่เรียกเรือที่เดินด้วยแรงไฟฟ้า *เรือไฟ* ที่อธิบายนี้เพื่อป้องกันมิให้ผู้อ่านท้วงว่า ข้าพเจ้าไปเกณฑ์ให้คนโบราณใช้ของที่ยังมิได้มีเข้ามาในเมืองเราสมัยนั้น.

๔. คำที่ใช้พูดกับพระร่วงว่า พ่อเจ้าและกับนางจันทร์ว่า แม่เจ้านั้น เดียวนี้ในมณฑลพายัพ เขายังพูดถึงเจ้าผู้ครองนครว่า พ่อเจ้า และนางชายาเรียกว่า แม่เจ้า เป็นพยานปรากฏอยู่ว่า คนไทยเก่าพูดเช่นนั้น ภาษาที่พวกไทยเหนือพูดถ้าพิเคราะห์ดูเทียบกับหนังสือเก่า จะเห็นได้ว่าตรงกันอยู่โดยมาก ถ้อยคำสำนวนที่เปลี่ยนแปลงไปมากก็แต่ในหมู่ชาวกรุงเท่านั้น

ตามที่ชี้แจงมาแล้ว ๔ ข้อนี้ หวังใจว่าจะเป็นพยานให้เห็นได้แล้วว่า ข้าพเจ้าได้พยายามที่จะให้เรื่องราวเป็นไปโดยทางที่น่าจะเป็นจริงอย่างมากที่สุดที่จะเป็นไปได้ แต่ถ้าแม้ยังมีข้อบกพร่องฤ็ผิดอยู่บ้างแห่งหนึ่งแห่งใด ก็ขอจงอย่าได้ถือโทษเลย.

พระร่วง

ตัวละคร

ไทย

พระร่วง,

นางจันทน์,

หลวงเมือง

หลวงวัง

หลวงนา

นายบุญ

นายมี

นายนั้นเป็นขาว,

พระมหาราชครู,

อำมาตย์ที่ ๑

อำมาตย์ที่ ๒

พ่อเมืองละโว้.

มารดาพระร่วง.

กรมการเมืองละโว้.

ทนายคนสนิทของพระร่วง.

พรานป่า.

เมืองสุโขทัย.

เมืองสุโขทัย.

นอกจากนี้ก็มีกรมการ, ทนาย, พลเมือง, สาวใช้, คิษย์วัด, ฯลฯ.

ขอม

ท้าวพันธุ,

พญามหาดไทย

พญากลาโหม

พญาเดโช,

นักคุ้ม

นักแก้ว

นักสุวรรณ

ทหารขอมที่ ๑

ทหารขอมที่ ๒

เจ้ากรุงขอม.

อำมาตย์ขอม.

แม่ทัพขอม.

นายทหารขอม.

นอกจากนี้ยังมีขุนนางที่เฝ้าในพระโรง, และไพร่พล.

สารบัญ

		หน้า
องค์ที่ ๑		๑
องค์ที่ ๒	ตอนที่ ๑	๑๓
	ตอนที่ ๒	๑๓
	ตอนที่ ๓	๒๔
องค์ที่ ๓	ตอนที่ ๑	๓๒
	ตอนที่ ๒	๔๐
	ตอนที่ ๓	๔๒
องค์ที่ ๔	ตอนที่ ๑	๔๕
	ตอนที่ ๒	๕๑
	ตอนที่ ๓	๕๖
องค์ที่ ๕		๖๐
บทเสริมท้าย		(๑)-(๘)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระร่วง

องค์ที่ ๑

ฉาก : หอนั่งในคุ้มของพระร่วง, ที่เมืองละโว้. เป็นเรือนฝากระดานอย่างโบราณ;
เครื่องตกแต่งมีเตียง, ซึ่งมีเครื่องปลูกัดและหมอน, มีขันน้ำ, กระโถน, พานหมาก, ฯลฯ.

พระร่วง ตัวเรานี้ควรที่จะสาธยาย
 เบิกบานในจิตหาน้อยไม่,
 เป็นพ่อเมืองเลื่องชื่อลือไกล,
 ครองไทยละโว้ธานี.
 ตั้งแต่บิดาสืบชีวาตม์,
 เป็นทนายาทรครอบครองบุรีศรี,
 โดยความนิยมยินดี
 ในที่ดวงจิตนรากร.
 แต่ว่าอนิจจาไร้สนุก,
 เป็นทุกข์เฝ้าทอดดูภัยถอน;
 สงสารประชาราษฎร
 ล้วนเดือดร้อนเหลือล้นคณนา.
 ด้วยว่าพิษพรรณธัญญาหาร
 แสนกันดาร, แห้งแล้งเป็นหนักหนา;
 มีหน้าข้ากรรมมันบังเอิญมา
 จวบเวลาช่วยน้ำ, น้ำเข้าใจ.
 อนิจจา! เป็นข้าเจ้ากรุงขอม,
 ต้องยินยอมสารพัดขัดมิได้;
 อุกเอ๋ยอกกุ, ดูกระไร,
 เกิดเป็นไทยต้องเป็นทาส, อนาถนัก!
 จำต้องยอมให้ขอมจิกหัวใช้;
 ยิ่งคิดไปฟุ้งฟกอกแทบหัก.
 ทำไฉนจะได้พ้นเงื้อมมือยักษ์,

ให้ขึ้นชื่อประจักษ์ได้สักครา ?

ทำใจคนไทยจักได้รอด,

ปลอดภัยอำนาจอัยษา ?

[หลวงเมืองออกมาและยกมือไหว้]

อ้อหลวงเมือง, มีเรื่องมาเจรจา,

หรือมาด้วยเหตุผลยบลใด ?

หลวงเมือง

บัดนี้นักคุ่มคุ่มขอม

พรั่งพร้อมไพร่หลวงน้อยใหญ่,

มาถึงธานีนี้แล้วไซร้.

พระร่วง

ดูเอาเถิดช่างกระไรนายเรา !

จำเพาะมาเกณฑ์กันเวลานี้,

ยามชาวนูรีแทบอดข้าว.

หลวงเมือง

แท้จริงก็ประจวบเวลาเขา,

ตั้งข้าเจ้าได้กราบเรียนมา.

ปีนี้เป็นปีกำหนดส่ง

ส่วยน้ำสรวงของจอมเกศา;

เมื่อยามถึงกำหนดเวลา,

แต่ก่อนมามีเคยจะร้อง.

พระร่วง

เราทราบดี; ครั้งนี้เราเองสั่ง

ให้หรือร้องไว้กว่าจะมาขอ,

เพราะข้าพลาสาตีมิไม่พอ,

พวกเราหน่ออดัดเป็นพันไป.

แม้จะเกณฑ์กันให้ไปส่งน้ำ

ก็จะข้าลำบากยากใหญ่;

จะใช้ให้เดินดงฝ่าพงไพร

ก็เหมือนใช้ให้ไปตายวายชีวา,

เหมือนแสวงให้ชนนิกรเดือดร้อนใหญ่;

จริงหรือไม่หลวงเมือง ?

หลวงเมือง

จริงเจ้าข้า;

แต่เมื่อก่อนคราวใดส่งไปข้า,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้จะลำนิดน้อยคอยเร่งรัด.

ฝ่ายเรานี้อ่อนหย่อนฤทธิ์,

ถึงข้องจิตจนใจไม่กล้าขัด.

พระร่วง

เราจะลองพูดจาสารพัด

เพื่อลองผ่นผัดเขาสักที.

ท่านจงเตรียมสำหรับกับข้า

ไว้ต้อนรับพวกเขาให้เต็มที่.

หลวงเมือง

ได้เตรียมไว้พร้อมสรรพ, สำหรับมี

ของดี ๆ หวานคาวข้าวปลา.

พระร่วง

ถ้าเช่นนั้นไปพลัน, ไปเชื้อเชิญ

เสนีขอมให้เดินขึ้นเคหา,

ส่วนพวกบริวารที่ตามมา,

จงเลี้ยงหน้าเคหาอย่าช้าที.

หลวงเมือง

ข้าจะจัดเสร็จสรรพต้อนรับเขา

ผู้เป็นแขกของเรอย่างเต็มที่;

ขอพ่อเจ้าบุญโศลกโชคดี

จงผัดผ่นเสนีได้สมใจ! [ไหว้แล้วเข้าโรง]

พระร่วง

เดชะกุศลปางก่อน,

ขอให้กุวิงวอนสำเร็จได้;

ฤฯแม้เขาไม่ยอมประนอมใจ

ขอจงเทพไทให้ปัญญา!

[นักคุ้มออก; พระร่วงลุกไปต้อนรับ.]

ขอต้อนรับเสนีผู้มีศักดิ์

มายังสำนักเรือนข้า! [พานักคุ้มไปนั่งเตียง]

เฮ้ย, ทนายไฉ ๆ, ใครอยู่หว่า?

[ทนายคน ๑ ออกมาไหว้]

อย่าได้ช้าจงรีบยกสำหรับ

มาไฉ ๆ จะได้เลี้ยงท่านข้าหลวง,

และเลี้ยงปวงไพร่พลพร้อมสรรพ;

นักกุ่ม

อย่าให้บกพร่องการรองรับ,
 ทั้งข้าวทั้งกับจัดให้พอ. [ทนายไหว้แล้วเข้าโรง]
 ขอบใจ, ท่านนี้มีอัชฌา,
 ข้าขอบนักหนา, ข้าจึงขอ
 อย่าให้เลี้ยงพวกข้า, มีมาพอ
 ทั้งข้าวปลา, ข้าขออย่าเลี้ยงดู;
 เพราะทราบวาพิชพรรณธัญญาหาร
 ในเมืองท่านอัดคัดขัดข้องอยู่,
 ไม่ควรเปลืองเสปียงเลี้ยงดู,
 เพราะพวกข้าจะอยู่อีกหลายवार,
 ก็จะไม่เลี้ยงข้าวปลา.

พระร่วง

ข้าขอโทษ;

ขอท่านอย่าโกรธเลยนะท่าน;
 เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ,
 ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ
 อย่างเลิศจิต, ตามมีและตามเกิด,
 ให้เพลินเพลิดเพลินกว่าจะกลับ.-
 เฮ้ย, ทนายไว ๆ, ไหนสำหรับ?
 ยังตกแต่งไม่สรรพฤาฉินใด?
 [ทนายหลายคนยกส้ารับออกมาค้ำ]

นักกุ่ม

ขอเชิญท่านนายทหารผู้มียศ
 จงลิ้มรสทั้งหมูปะเคี,
 กินเถิดเสนา, อย่าเกรงใจ,
 ขอให้อิมหนาแลสำราญ.
 ท่านนี้ใจดีเป็นที่สุด,
 สมควรเป็นบุตรบิดาท่าน;
 ถ้าแม่ได้ไปเฝ้าพระภูบาล
 คงโปรดปรานมากแท้, ข้าแน่ใจ.
 เหตุไฉนท่านไซ้ไม่ไปเฝ้า
 พระผ่านเฝ้า?

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระร่วง

ยังไปหาได้ไม่;
เพราะละไว้ลำบากยากใจ,
ทำนาไม่ได้เพียงพอ.
ข้าอยากขอให้กรุณา,
จงเมตตาฟังคำข้าขอ;
อันส่วยน้ำไชร์จึงได้รอ
ไว้ต่อเวลาข้าวปลาดี.
ในบัดนี้แม้ให้ไปส่งน้ำ.
จะชอกข้าทุกตนป็นปี;
ขอท่านนักคຸ້ມเสนี
จงมีน้ำจิตคิดเมตตา.
ขอจงให้รอ-

นักคຸ້ມ

อ้อ! พ่อเจ้า,
ตัวเราเห็นอกท่านดอกหนา;
ส่วนตัวเรานั้นไชร์ใจกรุณา,
แต่หากเกรงอาญาพระทรงยศ.
ส่วยน้ำเคยส่งตรงต่อปี,
เพื่อพระราชพิธีตามกำหนด;
การส่งน้ำไชร์ไม่เคยงด,
จะละลดนั้นไชร์ไม่ควรการ.
ภูวไนยจะทรงพระพิโรธ,
คงเป็นโทษแน่แท้.

พระร่วง

นี่แน่ท่าน;
อึดคັดขัดสนพันประมาณ,
ข้าคิดสงสารประชาชน.
ถ้าแม้ท่านมีไมตรีฉันท,
จงช่วยผันผ่อนด้วย, ช่วยสักหน;
ชาวละไว้ลำบากยากตน.
ถ้วนทั่วทุกคนเดือดร้อน.

ถ้าแม้ท่านจะเอาน้ำให้ได้,
จงมีใจกรุณาแก่ข้าก่อน;
ช่วยขนน้ำสู่พระนคร,
อย่าให้ต้องเดือดร้อนถึงชาวไทย.
ไพร่พลโยธิต่านมีมา;
จงโปรดช่วยกรุณา.

นักขัม

หาได้ไม่!

อันเราจะรับเอาน้ำไป,
ดูจะกระไรไม่เข้าที่.
แต่ก่อนไซ้ชาวไทยเคยไปส่ง
น้ำสรงจนถึงที่กรุงศรี;
ไพร่ขอมขนไปไม่เคยมี.
ถ้าให้ตีชาวไทยไปอย่างเคย.
อนิจจา! กรุณาหน่อยไม่ได้;
ไม่เห็นใจไทยบ้างฤาท่านเอ๋ย?
ยามท่านมาไซ้ว่าเราละเลย;
เลี้ยงดูให้สเบยถ้วนทุกคน.
ชาวละโว้แค้นแค้นแสนลำบาก,
แสนยากอดคัดขัดสน;
ต้องทำมาหากินสิ้นทุกคน,
หาไม่เป็นปิ่น, แสนจนใจ.

พระร่วง

นักขัม

จงเชื่อเถิด, พ่อเมือง, อย่าเคืองข้า;
มิใช่ว่าไม่สงสารท่านเมื่อไหร่.
แต่ในส่วนราชการงานเมืองไซ้
จะผ่อนผันไม่ได้ด้วยฉันทา.
รับใช้เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน
จะผันผินผิดไซ้ได้ฤาว่า?
เราก็ต้องยำเเกรงอาญา.
มิใช่ว่าอยากขัดท่านเมื่อไร?
อันน้ำทะเลขุบศร,

พระร่วง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะเกณฑ์พวกนรกรตักให้;
ขอเพียงให้ท่านรับไป,
เพื่อมิให้ชาวละโว้ยากเย็น.
เวลานี้โคกระบืออุทยานพร่อง,
เกวียนทั้งปวงจะต้องใช้คนเชย
ไปถึงนครหลวง, ปวงล่าเคี้ยว,
แสนลำบากยากเย็นจงเห็นใจ.
ส่วนท่านและทหารชาวขอม
ย่อมจะต้องกลับไปกรุงใหญ่,
ช่วยรับขนาน้ำส่วยด้วยเป็นไร?
ยอมไม่ได้! จะเสียประเพณี.
ถึงลำบากยากแค้นแสนกัณดาร,
ชาวเมืองท่านเคยส่งจนถึงที่
นครธมบรมธานี,
ครั้งนี้ควรเป็นไปเช่นเพรง.
จะผ่อนผันนั้นผิดประเพณี
อันเคยมี.

นักกุ่ม

พระร่วง

อนิจจา! ช่างขมเหง!
พวกเราหย่อนกำลังในกรบเอง,
จึงต้องจำ야เกรงท่านผู้นาย.
แต่ถ้าแม้กรุณาปรานี,
คุณท่านจะมีไม่รู้หาย;
ไพร่ฟ้าข้าไทยใช้เจียนตาย,
จะเป็นเครื่องทำลายความจงรัก.
แม้แสดงเมตตา, ข้าแผ่นดิน
คงไม่สิ้นภักดีที่ทรงศักดิ์;
ได้ร่มเย็นเป็นที่พึ่งพำนัก,
แจ้งประจักษ์ทั่วแคว้นแดนไทย.
ชาวละโว้แค้นแสนอดคัต,

นักคุ้ม

จะสร้างขัดบัญชาทำไม;
ไม่สามารถทั้งไรนาไป.
ขอเสนองได้กรุณา.
นึกว่าเลี้ยงข้าเอาไว้ใช้
เติมกำลังต่อไปในเบื้องหน้า.

ตัวเราก็มีเมตตา,
ทั้งวาจาทำนคอบก็ชอบกล.
จะกตขี้ข่มเหงคะเนงร้าย,
เครื่องทำลายภักดีไม่มีผล;
พวกท่านก็คน, เราก็คน,
เมื่อยามจนก็ต้องคิดจิตปราณี.
แต่อัตราวารีที่ส่งเติม
ยี่สิบเล่มเกี่ยวนใหญ่จึงได้ที;
ตัวเราเข้ามาในครานี้,
เกี่ยวนมีมาสิบเล่มด้วยกัน.
ไหนจะสามารถบรรทุกหมด
ตามกำหนดอัตรากี่เคยนั้น?
ใจเราสงสารพวกท่านครั้น,
แต่สุดท้ายจะผันผ่อนตามใจ.

พระร่วง

[พูดรำพึง] นึก ๆ ก็ดูจะเห็นท่า
เอาเปรียบเสนาผู้นี้ได้,
ถ้าสำเร็จเสร็จสมอย่างใจ,
เขาไซร้จะต้องยอมตาม.
จำจะชักซ่อมเขาเอาสัญญา;
จะลองมีวาจาไต่ถาม.
[พูดกับนักคุ้ม] ถ้าแม้ว่าฝ่ายเราพยายาม
บรรทุกน้ำได้ตามอัตรไป,
บรรจุลงเกี่ยวนสิบเล่ม
พอเต็ม, ไม่เกินกว่านั้นได้,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

- ตัวท่านจะรับขึ้นไป
 ฤาว่าอย่างไร ? จงตอบมา
 นักลุ่ม [พูดรำพึง] เอ๊ะ ! จะมีอุปายขยายไข
 รอดอย่างไร ? ไม่เห็นเลยสักท่า.
 พ่อเมืองนี้ช่างจ้านรธา;
 ต้องหาทางลัดตัดคดี.
 อันจะบรรทุกน้ำเต็ม
 สิบเล่มที่เราเอามานี้,
 จะพอเท่าเต็มไซ้เห็นไม่มี;
 อวดดีเปล่า ๆ ไม่เข้าการ.
 [พูดกับพระร่วง] เอาเถิด ! แม้ทำได้เช่นว่า,
 เราจะขนธราไปแทนท่าน.
 ท่านจงเร่งรัดจัดการ,
 จะได้พาทยหาญกลับเวียงไชย.
 พระร่วง ถ้าเราทำได้จริงดังยุบล,
 จะรับขนแน่ฤ ?
 นักลุ่ม อย่าสงสัย,
 เป็นรับขนแท้ ๆ !
 พระร่วง แน่ฤไร ?
 นักลุ่ม เราไซ้เสนีของภูบาล
 ผู้ขุนขอม, จะยอมเสียวี
 เป็นไม่มีโดยแท้.
 พระร่วง แน่นะท่าน ?
 นักลุ่ม เป็นแน่นา, อย่าช้าอย่าเนิ่นนาน,
 ท่านจงเร่งจัดการตามวาจา.
 ส่วนตัวท่านเองไซ้, ให้วี,
 อย่าอวดดีแต่ปากนะท่านหนา.
 พระร่วง เราเป็นไทยไม่วีซึ่งสัจจา
 ท่านอย่าได้แค้นแกล้งใจ.

- เราจะขอปรึกษาว่าท่าน
กับพวกกรรมการน้อยใหญ่.
- นักคุ้ม ถ้าเช่นนั้นข้าขอลาไป
เยี่ยมพวกนายไพร่ดูสักที. *[เข้าโรง]*
- พระร่วง เฮ้ยทนาย, ไว ๆ, ใครอยู่นอก ?
[ทนายคน ๑ ออกมา]
จงไปบอกหลวงเมืองเข้ามานี้,
พร้อมด้วยกรรมการตัวดี ๆ.
บอกมาบัดนี้อย่ารีรอ. *[ทนายเข้าโรง.]*
อ้าเทพดาอารักษ์
ผู้ทรงฤทธิ์สิทธิศักดิ์, ดูข้าขอ
ให้ช่วยอวยพรสุนทรพ
ได้มีช่องยกยอเกียรติไทย!
[หลวงเมือง, หลวงนา, และกรรมการอื่น ๆ ออกมา, ไหว้พระร่วงแล้ว, นั่งเป็นระเบียบตามที่.]
ดูรายการทั้งหลาย,
เราจะขอขยายข่าวให้;
เราพูดจากับท้าวหรรษอมไสร้,
ได้ตกลงยอมสัญญากัน,
ว่าถ้าแม่ฝ่ายเราสามารถ
อาจจกตักน้ำขมิ้น,
บรรทุกเกวียนสิบเล่มเต็มพลัน
เขานั้นจะรับขนไป.
- หลวงเมือง เอะ! สิบเล่มเท่านั้นฤพ้อเจ้า?
เราเคยส่งยี่สิบเกวียนใหญ่;
ถ้าส่งเพียงสิบเล่มเท่านั้นไสร้,
จะมิบกพร่องไป-
- พระร่วง ไม่เช่นนั้น.
เราสัญญาจะส่งน้ำเท่า
อย่างเก่าเช่นเคยเป็นแม่นมั่น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลวงเมือง จะส่งอย่างไรได้?

หลวงนา อย่างไรก็ตาม ?

ถ้าเช่นนั้นขาดกึ่งหนึ่งเป็นแท้.

หลวงเมือง เขาจะยอมฤๅเจ้าขา ?

พระร่วง หามิได้.

ต้องจัดไปเท่าเดิมนั้นเป็นแน่.

หลวงนา ข้าเจ้าไม่เข้าใจเป็นแน่แท้

ว่าพ่อเจ้าจะแก้อันใด.

พระร่วง เราได้ลั่นวาจาว่าจะส่ง

น้ำสรงเท่าเดิมให้จงได้,

แต่บรรทุกเพียงสิบเล่มไป.

หลวงเมือง อันว่าตุ่มแต่ละใบก็หนักนัก.

จะบรรทุกสลับซับซ้อน

ถูกสะท้อนคงแตกคงหัก;

จะบรรทุกอย่างไรสงสัยนัก,

ขอพ่อเจ้าทรงศักดิ์บอกอุบาย.

พระร่วง เราได้ดำริตริตรง,

เห็นช่องว่ามีที่สมหมาย;

เราจะแกล้งแจ้งอุบาย,

ขอแต่ท่านทั้งหลายช่วยเต็มใจ.

หลวงเมือง พ่อเจ้าอย่าได้มีวิตก,

อันชีวิตยอมยกถวายได้

ทั่วทุกคน.

หลวงนา ต่างตนแสนเต็มใจ

จะบรรลือเพื่อรักภักดี.

กรมการ จริงเจ้าข้า!

หลวงเมือง ขออย่าได้กินแหนง,

อย่าเคลือบแคลงจะช่วยจนเต็มที่.

พระร่วง เราขอบใจนักหนาในครานี้.

หลวงเมือง อูบายอย่างไรมิโปรดประทาน.

พระร่วง ท่านจงแบ่งปันเป็นหมู่เหล่า,
พากันเข้าป่าไผ่ไพศาล;
ตัดไม้ไผ่มาให้พอแรงการ,
แล้วจักสานรูปร่างอย่างชะลอม;
แต่ตาที่ท่วงที่เหมือนกระจาด,
รูปขนาดกระบุงใบย่อม,
เอาชันยาภายในไว้ให้พร้อม,
ใช้กระออมนี้ตักวารี.

ภาษาชนะนั้ที่จะเบา,
คงจะเอาบรรทุกได้เต็มที;
แม้ฝ่ายเราทำได้ดั่งว่านนี้,
เสนนี้ก็จะต้องขนไป.

หลวงเมือง จริงแล้วหนอ, พ่อเจ้า, ขอบกมลละ;
ถ้าแม้ทำภาษาชนะนั้ได้,
ถึงจะบรรทุกซ่อนกันไซ้
ก็จะไม่แตกรววกกลางมรรคา.

หลวงนา ช่างกระไร, ถูลาดแหลมหลัก!

กรมการ เป็นบุญเรานักท้าวหนา!

หลวงเมือง พ่อเจ้าทรงสติปัญญา.

พวกข้าจะพันรำคาญ.

หลวงนา จะได้เปรียบขอมเกะกะ!

กรมการ จะได้ชนะ!

พระร่วง อ๊ะ! พวกท่าน

อย่าเพ่อตีปีกก่อนการ,

จงจัดแจงแบ่งงานกันฉับไว. [ต่างคนต่างเข้าโรง]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

องค์ที่ ๒

ตอนที่ ๑

ฉาก : ริมฝั่งทะเลชุมพร. มีแคร่อัน ๑ สำหรับตั้งเครื่องสังเวยเทวดา; มีเสื่อลาดบนแคร่เสร็จแล้ว.

[เมื่อเปิดม่าน, นายมีกำลังกำกับไพร่ให้จัดที่แคร่]

มี เฮ้ย! ไว ๆ เข้าเถิดพวกเราทั้งหลาย, ประเดี๋ยวเจ้านายก็จะเสด็จมา; อย่าชักช้า, ปูเสื่อเข้าสิ.

ไพร่คน ๑ ปูแล้ว.

มี นี่นายบุญยังไม่มาฤ?

ไพร่ มาโน้นแล้ว.

มี เดินช้าราวกับเป็นขุนนางผู้ใหญ่! [ตะโกน] บุญ! ไว ๆ, จวนเวลาแล้ว.

[นายบุญออก, นำไพร่ยกหัวหมู, เปิด, ไข่, และบายศรี]

บุญ อย่าช้า, วางของลงตามที่. [พูดพลางวางหัวหมูของ] บายศรีตั้งตรงกลาง.- ข้างโน้นสิ, อ้ายถ้อย!- เขยิบไป ข้างขวาอีกหน่อย-เออ! ดีละ! หัวหมูตรงนั้น-นั่นแหละ! เปิดไข่เคียงบายศรี.- ราวรูปเทียนวางตรงหน้าบายศรี.- ดีละ, พวกสุไปนั่งพักเสียก่อนเถอะ.

มี นี่แน่พอบุญทำไมจึงมาล่าช้า; จวนจวนเวลาแล้ว.

บุญ พวกผู้หญิงเขาเอียบบายศรีฟังจะแล้ว; ฤไปเร่งเร้าเขาก็ทำให้.

มี สุน้อย่างไร, หญิงจึงพอใจด่านัก; จนชั้นเมียของตนก็ไม่เว้นด่าตน.

บุญ สูอย่าเย้าเสียให้ยากเลย; วันนี้ไมไกรใคร, เพราะกุปลืมใจเต็มประดา, ที่เห็นพ่อเจ้าหน้าตา ท่านขึ้นมีน; ตั้งแต่ตื่นก็ยืมแฉ่งราวกับแสงอรุณ.

มี จริงอยู่เมื่อเจ้าขุนมูลนายท่านสบายใจ, เราผู้เป็นไพร่ก็พลอยสบาย.

บุญ ช้านานมาแล้วไม่ได้เห็นพ่อเจ้าเบิกบานปานเวลานี้. ท่านกำชับสั่งว่าการพิธีให้จัดเต็มที่เช่นแต่ก่อนกาล; หมู เปิด ไข่ สุราบาน, ท่านกำชับว่าอย่าให้ขาดแคลน. เวลานี้ฤกั้แร้นแค้นเต็มประดา, กูต้องเที่ยววิงวาทเสียเจียนจะตาย.

มี จริงสิ! พวกขอมผู้เป็นนายมานั่งกินนอนกิน, จนหมูเปิดไข่แทบจะหมดสิ้นเมืองละไว้. มันกินจุจะไซ-

บุญ ราวกับผีทะเล! ไม่ว่าอะไรกินได้ทั้งเพ, ส่งเข้าไปให้ก็ไม่เหลือหลอ; เลี้ยงเท่าไรมันก็ไม่

พอ, ขอเดิมอีกร้าไป. ครั้นจะไม่จัดหาให้, มันอดอยาก, ก็จะลากเอาลูกเต้าของเราไป
หักคอกินเสียเท่านั้น, เพราะมันคล้ายอสุรยักษ์มากกว่าคนเรา!

มี เออ ก็เครื่องสังเวทเหล่านี้เอามารอดได้อย่างไร, ไฉนทหารขอมไม่ขัดแย้งเสียกลางทาง.
บุญ [หัวเราะ] กูต้องใช้อุบายอำพรางหลอกมัน, ว่าของเหล่านั้นกูจะเอาไปให้นักคุ้ม; พวก
ทหารขอมที่กลุ่มรุมกำลังจะยึดเครื่องสังเวทก็เลยต่างคนต่างหลีกเสี่ยงไป.

มี เจ้าประคุณขอให้พ่อเจ้าไทยได้สมความปรารถนา, จะได้รับอดพ้นจากอ้ายพวกยักษ์ไป
ทีหนึ่ง.

บุญ สูดยาพุดอึ้งให้มากไป! กูเข้าใจว่ามีพวกอ้ายขอมปลอมตัวตามกูมา; แต่ว่าไม่เป็นไร, ใน
ที่นี้มันทำไมเราไม่ได้ตอก, เป็นแต่จะเก็บความไปบอกอ้ายตัวนาย, ก็อาจจะให้ร้ายแก่
ตัวเรา.

มี ว่าแต่ชะลอมของพ่อเจ้านั้นจะเป็นอันใส่น้ำไม่รั่วฤๅฉันใด?

บุญ กูเข้าใจว่าคงใส่อยู๋, ดูเขาเอาขันยาแน่นหนาดี ไม่มีรูรั่วไหล. นึก ๆ ก็น่าประหลาดใจที่
มิได้มีใครเคยคิดทำของเช่นนี้ขึ้นได้, เคยใช้ก็แต่กระโหลกกระลาสำหรับตักน้ำน้อย ๆ,
หรือถ้าจะเก็บน้ำไว้ใช้สอยก็ใส่แต่ตุ้มและโองดินเผา. แต่ชะลอมของพ่อเจ้าทั้งเบ้าทั้ง
จุน้ำ.

มี เมื่อทำขึ้นพวกขอมมันว่ากระไร?

บุญ มันมิใคร่จะได้เห็นได้ทน เพราะพวกเราต่างคนต่างแบ่งรับเอาไปลอบทำในเรือนในซาน.

มี แต่ถึงพวกอ้ายมารจะเห็นก็คงไม่รู้ว่าเป็นของอะไร.

บุญ จริงอยู่, เพราะเป็นของใหม่ไม่เคยมีมาแต่ก่อนเก่า.

มี นั่นแน่พ่อเจ้าท่านมาแล้วละ, ประเดี๋ยวคงจะได้ดูกัน.

[หลวงวังออก.]

หลวงวัง พ่อเจ้าจะถึง ณ บัดนี้;

การพิธีเตรียมเสร็จฤๅไฉน?

บุญ ได้เตรียมเสร็จพร้อมพรังดังสั่งไว้,

ไม่บกพร่องสิ่งใด.

หลวงวัง เรียบร้อยดี!

[พระร่วงออก, พร้อมด้วยหลวงเมืองและกรมการอื่น ๆ, กับมีพลเมืองหาบกระออมที่ทำใหม่
ตามมาด้วย.]

พระร่วง วันนี้วันดีเป็นศรีวัน,

พระสุริยันเรืองรองผ่องศรี;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประกอบอุษณยามดี,
เห็นที่จะสมจินดา.
ดูก่อนกรมการน้อยใหญ่,
อีกทวยไทยละโว้หัวหน้า,
จงพร้อมกันบำบวงเทวา
ขออานุภาพช่วยด้วยไมตรี.

หลวงเมือง

เหล่าข้าภักดีมีจิตพร้อม,
นอบน้อมเทวาทุกราศี;
ขอให้ช่วยอวยชัยในวันนี้,
เพื่อกิจพิธีเสร็จด้วยพลัน.

พระร่วง

[พระร่วงขึ้นนั่งบนแคร่และจุดธูปเทียน, และผู้อื่นก็นั่งประนมมือ]

ข้าขอเคารพนบไหว้
พระไตรสรณะยึดมั่น,
สามรัตนคุณอนันต์
จงช่วยคุ้มกันสรรพภัย.
อนึ่งไหว้เทवासราฤทธิ์,
สิ่งสถิตวิมานน้อยใหญ่;
พระจักรีมีฤทธิ์เกรียงไกร,
ปรมศวร์เป็นใหญ่และพรหมา;
เสื่อเมืองทรงเมืองเรืองศักดิ์,
หลักเมืองอารักษ์เมืองข้า,
อีกท้าวจตุโลกะปาลา
ผู้รักษาสีทศฤทธิ์อญ.
ดูข้ามุ่งจิตคิดให้
ทวยไทยเป็นสุขสโมสร,
เป็นไทยได้สมนามกร,
พันร่อน, พันปวงอันตราย
ดูข้านี้มีความคิด,
ขอให้สัมฤทธิ์สมหมาย;
ขอเทพศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์ขยาย

ให้ข้าทั้งหลายสมคิด.

ยามเอาชะลอมเหล่านี

จ้วงดักวารีจอยู่ติด,

อย่ารั่วไหลไปแม้แต่สักนิด;

เทพช่วยประสิทธิ์สมปอง.

[พิณพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ; พวกกรรมกรกำกั๊บให้ไพร่ตักน้ำ.]

เป็นอย่างไร ?

หลวงเมือง

หลวงนา

ใช้ได้ทั้งหมด,

น้ำไม่รั่วจนสักหยด!

หลวงวัง

เต็มทั้งผอง!

นายบุญ

ชะลอมตักน้ำได้!

นายมี

เปี่ยมทั้งกอง!

หลวงเมือง

พวกเราทั้งผองควรยินดี!

นายเราท่านมีบุญมาก,

กล่าวอะไรสมปากอย่างเต็มที่.

หลวงวัง

เราควรนิยมชมบารมี!

หลวงนา

บัดนี้จึงให้!

พลเมือง

ชโย, ชัย!

พระร่วง

ดูราประชาชนลະไว้,

บุญมากอะไรหาน้อยไม่;

กุศลเกษมเปรมใจ

เห็นชาวไทยบุญมีโชคดีครั้น.

ทหารขอมต้องยอมตามกฎ,

ขนน้ำสู่โนนเวศน์เขตขัณฑ์;

ได้ล้นวาจามาเช่นนั้น,

ถ้าแผ่นดินเบียดกันก็ต้องอาย.

หลวงเมือง

ถ้ามียอมต้องพร้อมกันบังคับ!

หลวงวัง

ต้องเอายับเอียบฉิบหาย!

หลวงนา

มันบังอาจประมาทเจ้านาย,

แม้เสียสัตย์ต้องวายชีวัน!

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระร่วง มาเถิดอย่าช้า, พากันไป
 ที่ในบุรีขมิ้น;
 แม้ขอมมียอมตามคำมัน,
 ก็จะได้เห็นกันในวันนี้! [พากันโห่ร้องเข้าโรง]

ตอนที่ ๒

ฉาก : ลานหน้าคุ้มพระร่วง, เมืองละโว้.

[เสียงชาวละโว้โห่มาไกล ๆ; นักคุ้มออก]

นักคุ้ม เอะ! นี่วันนี้เป็นไฉน
 ชาวไทยส่งเสียงอึงมี?
 สังเกตกิริยาท่าที
 หมู่นี้ดูกระหิ้มกันอย่างไร.
 เฮ้ย, ไพร!

[ทหารขอมคน ๑ ออกมา]

รีบไปดูนักแก้ว,

เขากลับมาแล้วฤไฉน? [ทหารเข้าโรง]

ชาวละโว้ดูกระหิ้มอยู่ไซร้,

น่าจะมีอะไรเป็นมันคง.

[นักแก้วออกมา]

นักแก้ว ข้าพึ่งกลับมา.

นักคุ้ม เออ, ว่ากระไร?

นักแก้ว ข้าได้สืบความตามประสงค์,

ปลอมแปลงตนไปตั้งใจจง,

คงได้ความมาอย่างน่ารู้.

นักคุ้ม เออ, จงเล่าเรื่อง.

นักแก้ว พ่อเมืองนี้

มีผู้นิยมมากอยู่;

เขาสื่อว่าชื่อตั้งตราขุ,

อีกกว่าเป็นผู้เรื่องฤทธิ์.

ชาวละโว้จงรักภักดี,
จนกล่าวว่ามิวาจาสิทธิ์;
จะบัญชาว่าไรได้เป็นนิตย์,
คนทำตามจิตทุกเมื่อไป.
บัดนี้เขาคิดสานชะลอม
พรังพร้อมมากมายหาน้อยไม่,
เขานำชะลอมนี้ไป
ตักนำมาได้ตั้งจินดา.
เขาจะเอาชะลอมน้ำนั้น ๆ
มาบรรทุกเกี่ยวนพลัน-

นักคุ้ม

อย่าพูดบ้า!

เอาชะลอมตักน้ำผิดตำรา;
นำเรื่องอะไรมาเล่าสู่กัน?
ชาวละโว้อดจะหึงการ,
ไฉนท่านเชื่อได้อย่างไรนั้น?
จงตรองดู-

นักแก้ว

ข้ารู้มาเช่นนั้น,
ก็มาเล่าสู่กันเพื่อทราบไว้;
แต่ว่าผู้ใดดูได้รู้เห็น
กล่าวว่าความจริงไม่สงสัย;
ชะลอมของพ่อเมืองที่ทำใหม่
ขังน้ำอยู่ได้เป็นแน่นอน.

นักคุ้ม

เมื่อยังไม่เห็นชัดถนัดตา,
ดูข้าสงสัยไม่เชื่อก่อน.

นักแก้ว

ถ้าแม้จริงเหมือนว่า-

นักคุ้ม

อย่าทุกข์ร้อน;

จะยกกราบงามสักสามลา!
จะชมข้าด้วยคำอันอ่อนหวาน,
ว่าตัวท่านช่างสืบเป็นนักหนา;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

แต่ถ้าไม่จริงเหมือนเล่ามา
จะให้ข้าทำอะไร ?

นักแก้ว

ตามใจนาย !

ข้าเล่าความให้ตามที่เสาะหา,
ได้ความมากกลับเป็นโทษ !

นักคุ้ม

อย่าโกรธง่าย !

นักแก้ว

พระร่วงนี้มีปัญญา, อย่าดูตาย,
ประมาทเขาง่าย ๆ จะเสียที.

นักคุ้ม

ข้าก็เป็นทหารรู้การอยู่,
จะดูถูกศัตรูไม่ควรที่;
แต่จะเอาชะลอมตักวารี
ได้จริงก็มีแต่เทวัญ.

ถึงพระร่วงจะมีฤทธิ์,
ก็เป็นเพียงมนุษย์เป็นแม่นมั่น,
จะวิเศษปานใด ?

นักแก้ว

ไม่ข้าพหลัน

ก็จะได้เห็นกันอย่างแน่ใจ.

[ข] โนนแพ่พ้อเมืองเรืองยศ

จรจรดมาสู่เรือนใหญ่,

กับพวกพลเมืองชาวไทย

หาบอะไรกันมา ? ข้าบอกแล้ว

ว่าเขาเก่ง.

นักคุ้ม

เฟ่ง ๆ ดูของนั้น,

ออกอัศจรรย์นะนักแก้ว.

อะไรหือ ?

นักแก้ว

คือชะลอมที่กล่าวแล้ว !

ดูเถิด, หาบเป็นแถว.

นักคุ้ม

พิกลนัก !

ถ้ามีวารีเต็มอยู่ไซ้,

เหตุไฉนดูหาบมีใครหนัก.

จำจะรอขอเสียสักพัก
ให้ประจักษ์จริงแท้แก่ใจ.

[พระร่วงและหลวงเมืองออก, กับมีคนทาบกระอมมาด้วย ๒-๓ คน.]

พระร่วง ดุราเสนานายทหาร,
ขอท่านจงรับน้ำใส
ซึ่งชาวพราตักมาให้,
จากทะเลสาบใหญ่ตามตำรา.

นักคุ้ม อันภาชนะที่ใส่,
คือสิ่งอันใด? แปลกนักหนา.

พระร่วง นี่ชะลอมซึ่งชาวประชา
สานขึ้นในธาราในครานี้,
เพื่อให้เป็นภาชนะเบา,
จะได้เอาบรรทุกเต็มที
ในเกวียนสิบเล่มของเสนี,
ตามมีวาจาสัญญากัน.

นักคุ้ม ขอดูสักใบ.

พระร่วง ได้สิท่าน!-
กรรมการ, จงยกชะลอมนั้น
ให้เสนี.

นักคุ้ม ท่านนี่ฉลาดครัน!
ของนี้อัจฉริยะเหลือใจ! [พิจารณาอุชะลอม.]

นักแก้ว [พูดกับนักคุ้ม] ชะลอมสานใสน้ำอยู่เต็มแปล้,
แน่นแท้ไม่มีที่รั่วไหล!

นักคุ้ม [พูดกับนักแก้ว] พ่อเมืองคนนี้นี่กระไร;
ปัญญาไวช่างตรริทำ! [พิจารณาชะลอมต่อไปอีก.]

หลวงเมือง [พูดกับพระร่วง] ดูเถิดเจ้าข้า, เสนาขอม
ตื่นชะลอมนักหนา, แสนน้ำข้า,
ตามองไม่พอนอนยังข้า
เอามือคลำ!

หลวงวัง นำขึ้นเป็นพันไป!

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระร่วง [พูดกับนักคุ้ม] พวกเราดักนำมาแล้วนี่
จริงตามวาที่แล้วๆไป ?
จะบรรทุกเกวียนสิบเล่มไซ้
คงไม่ยากปานใดละคราวนี้.
ว่าอย่างไร ? จะให้บรรทุกๆ ?

นักคุ้ม พิกุลทือ! อันชะลอมทั้งหลายนี้,
จะใช้ใส่น้ำไปเช่นนี้
จะไม่มีรื้อบ้างๆอย่างไร ?

พระร่วง ไม่รื้อแน่, ถึงแม้จะซึมบ้าง
ก็ไม่หมดกลางทาง, อย่าสงสัย.

นักคุ้ม ถ้าจะนั้นก็จงลองให้
บรรทุกไว้ในเกวียนพลัน.

พระร่วง หลวงเมือง, จงจัดขนชะลอม
พริ้งพร้อมบรรทุกในเกวียนนั้น.

นักคุ้ม นักแก้ว, ไปกำกับจับพลัน.

หลวงเมือง เชิญมาด้วยกันอย่ารอช้า.

[หลวงเมืองกับนักแก้วเข้าโรง.]

พระร่วง ตัวเราต้องขอขอบคุณ,
ที่ท่านการุญเราหนักหนา
ด้วยว่าแต่ไหนแต่ไรมา
เคยต้องขนธราไปส่งเอง.
ครานี้พวกท่านจะขนแทน,
เราแสนยินดี!

นักคุ้ม ท่านนี้เก่ง
กว่าพ่อเมืองไทยในเมื่อเพรง,
ไม่ยำเียงย่นย่อต่อโอยภัย.

พระร่วง เรามิได้ทำผิดคิดร้าย,
จะต้องเกรงอันตรายแต่ไหนไหน ?

นักคุ้ม อันที่คิดบิดเบี่ยงเลียงวินัย,
เพื่อจะไม่ส่งส่วยคราวนี้

เป็นพยานคิดจะแข็งขึ้น
ฝ่าฝืนอำนาจพระทรงศิรัษ;
ฉะนั้นไซ้-

พระร่วง ฉันทโลกกล่าวดังนี้?

เราได้หาวิธีมาตามใจ,
มิได้มีทานหัดขัดบัญชา.
จะพาลเลิกสัญญาฤๅไหน?
ถ้าจะคืนวาทสัญญาไว้,
ก็ขอให้รู้ตรง ๆ, จงว่ามา.

[หลวงเมืองกับนักแก้วกลับออกมา, หลวงวัง, หลวงนามาค้วย.]

หลวงเมือง อันน้ำบรรทุกแล้วพร้อม,
ทุกชะลอมพร้อมพร้อมเหมือนดังว่า
พอเต็มสิบล้อมนั้นเกี่ยวหนา.

[ถามนักแก้ว] ถูกฤๅไม่เสนา?

นักแก้ว ถูกเช่นนั้น.

นักคุ้ม [พูดรำพึง] ตัวกูครานี้เสียทีพาลาด
เพราะประมาทพระร่วง, ทรวงแทบลั่น!
เสียใจ, เสียรู้ อดสูครัน;
แต่ได้ลั่นวาทก็จำใจ.
จะคืนคำก็เสียเกียรติยศ,
ผิดพจน์ชาวไทยจะติได้.

[พูดกับพระร่วง] ดูก่อนพระร่วงปัญญาไว,
เรารับขนน้ำไปตามสัญญา.

[นักคุ้มกับนักแก้วเข้าโรง]

หลวงเมือง พวกขอมครานี้เสียทีเรา!
โกรธไม่เบา.

หลวงวัง บ่นกรรารวกับบ้า!

หลวงคลัง ไพรขอมดูชะลอมกันทั่วหน้า,
จนพวกนายไกรธามากมาย.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

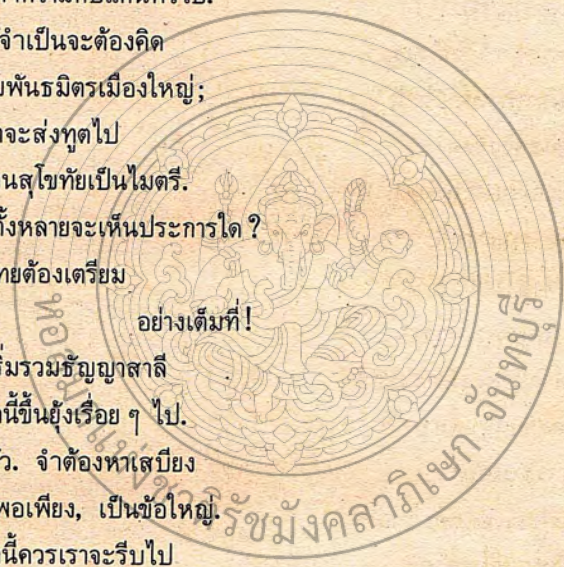
พระร่วง จริงอยู่เช่นว่า, ณ ครานี้
 เราได้เปรียบเต็มทีสมมุ่งหมาย;
 แต่อย่าประมาทชาติขอมร้าย,
 เจ็บอายคงคิดมาแก้แค้น.
 แต่จะไปชาวไทยจำจะต้อง
 ติดป้องกันเมืองที่ทวงแค้น,
 หาไม่ขอมจะกระหน่ำย่าแดน
 และทำความคับแค้นทั่วไป.
 ละไว้จำเป็นจะต้องคิด
 หาสัมพันธมิตรเมืองใหญ่;
 จำเราจะส่งทูตไป
 ชักชวนสวโขทัยเป็นไมตรี.
 ท่านทั้งหลายจะเห็นประการใด?

หลวงเมือง ชาวไทยต้องเตรียม

หลวงวัง อย่างเต็มที่!

หลวงนา ควรเริ่มรวมรัษฎาสาส์
 แต่บัดนี้ขึ้นยิ่งเรื่อย ๆ ไป.

พระร่วง ถูกแล้ว. จำต้องหาเสบียง
 ไว้ให้พอเพียง, เป็นข้อใหญ่.
 แต่บัดนี้ควรเราจะรีบไป
 ส่งทหารขอมให้ถูกตำรา.
 แล้วจึงค่อยยกกลับมาประชุม,
 ชุมนุมกันเพื่อปรึกษา
 กิจการงานร่างสารา
 ลักษณะถึงกรุงสวโขทัย.
 [พระร่วงและกรมการพากันเข้าโรง.]

ตอนที่ ๓

ฉาก : ท้องพระโรงในวัง, นครธม. มีพระแท่นที่ประทับตั้งติดฉากแผ่นหลัง, มีเสวตฉัตร เป็นรูปร่มสีขาวมีระบายขลิบทอง ๓ ชั้น (ไม่ใช่ร่ม ๓ คันซ้อนกันหามิได้, ต้องทำเป็นร่ม คันเดียว แต่ระบาย ๓ ชั้น.)

[เมื่อเปิดฉาก, ท้าวพันธุมนั่งอยู่บนพระแท่น, และพญาคเณรกับขุนนางหมอบเฝ้าอยู่พร้อมตาม ที่แล้ว. เสียงแตรงอนกับมโหรีทัก. ขุนนางถวายบังคม.]

ท้าวพันธุมนุช ราชการมีเหตุอะไรบ้าง?
ทั้งกลางพระนครเวียงใหญ่,
และในชนบททั้งหลายไซ้ร,
มีอะไรจงแถลงแจ้งคดี.

มหาดไทย ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
บังคมมาศปกเกล้าเกศี,
ราชการมหาดไทยในวันนี้
บได้มีกราบทูลพระกรุณา.

กลาโหม ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
บังคมมาศปกเกล้าเกศา,
ด้วยนักสุวรรณแสนา
ซึ่งไปสืบกิจจา ณ แดนไทย;
กลับมาถึงพระนครหลวง
แถลงปวงข่าวคราวน้อยใหญ่.

ท้าวพันธุมนุช เออ, อย่างไรหา, ว่ากระไร?
จงแถลงเหตุไปอย่าได้นาน.

นักสุวรรณ ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
บังคมมาศปกเกล้าเกษมสานต์,
ข้าพระบาทขอกราบทูลการณ
ผิดพลั้งขอประทานซึ่งอภัย.
ได้ยินข่าวลือระบือมา,
ว่าพระร่วงพ่อเมืองสุโขทัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้ครอบครองละไว้นั้นไซ้,
ชาวไทยนิยมบารมี.
ชาวไทยรักใคร่พระร่วงนัก
ชวนชักเชื้อมืออย่างเต็มที;
จนเขาว้าวากก็สิทธิ์,
พอจีเธอสิ้นพลันสมปอง.
ชาวไทยเข้าไปสู่ละไว
มากอะไ, เล่าลือระบือก้อง
ว่าพระร่วงมีบุญเรืองรอง,
และคิดปองจะกู้คณาไทย.

ท้าวพันธุ

ดูราพญาเดโช,
ท่านเห็นเหตุจะโตหรือไฉน?
จะครคริดอุบายฉันใด?

เดโช

ตัดไฟต้นลมจึงจะดี,
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
บงกชมาศปกเกล้าเกศ;
อันข้าวนักสุวรรณเสนี
บังคมทูลครานี้เป็นข่าวลือ.
จะมีพยานหลักฐานมัน
ฤๅไฉน, นักสุวรรณ, มีแลฤๅ?

นักสุวรรณ

หาไม่; ข้าได้แต่ข่าวลือ
ระบือถึงขอบเขตไทย.

เดโช

ถ้ากระนั้นก็ยังมิบังควร
ที่จะด่วนนำทูลแถลงไข;
ถ้าแม้นลนลานทำการไป,
ชาวไทยจะเยาะเย้ยกราว,
ว่าเรานี้ยังฟังไม่สรรพ
ก็จับมาตีนตาขาว;
จะเลยกระเดื่องเรื่องราว,
ลือฉาวมากไปไม่เข้ากร.

อันปวงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
เกรงพระเดชณรินทร์มหาศาล,
ขยาดพระฤทธิไกรชัยชาญ
อันเทียมฤทธิ์มีฉนวนเทวินทร์.
พระเดชพระจอมขอมไชร์,
แผ่ไกลไปรอบขอบเขตสิ้น;
ญวนลาวชาวไทยในแดนดิน
โอนอินทรีนบอภิวันท์.

[นักคุ้มออก, คลานเข้าไปถวายบังคมแล้วหมอบก้มหน้า]

ท้าวพันธุ

เอะ, นั่นเป็นอะไร, นายทหาร,
มาราบกรานก้มหน้ากายาสัน?
มีเหตุเภทภัยอย่างไรกัน?
เสนาคนขยันจงเล่ามา.

นักคุ้ม

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท
บงกชมาศปกเกล้าเกศา,
ข้าพระบาทนักคุ้มเสนา
เพิ่งกลับมาจากแคว้นแดนไทย.
ด้วยโปรดให้เป็นข้าหลวง
ไปทวงส่วยละโว้เวียงใหญ่,
ข้ากลับเสียที่พ่อเมืองไทย;
โทษข้านี้ไชร์ใหญ่หลวงนัก.

ท้าวพันธุ

มีงว่าเสียที่นั้นอย่างไร?
จงแสดงความไปให้ประจักษ์.

นักคุ้ม

พระร่วงปัญญาดีนัก
แหลมหลักรู้ทางจ่านรรจา.
เขาขอผ่อนผันการส่งส่วย,
ด้วยถ้อยวิงวอนอ่อนน้อมหนา,
ว่าชาวละโว้พารา
สบเวลาล้าปากยากแค้น;
ด้วยเหตุพิษพรรณธัญญาหาร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ล้วนกันดารแห้งแล้งเหลือแสน,
 จึงขอให้ข้าชนน้ำแทน
 มายังด้าวแดนพระนคร.
 ดูข้าเห็นว่าเขาล้าบาก
 จึงอยากใช้อุบายผันผ่อน,
 เพื่อมิให้ประชานรากร
 บ่นว่าเดือดร้อนจนเหลือทน.
 จึงกล่าวว่าดูข้ามีเกรียนไป
 สิบเล่ม, ฉันใดจึงจะชน
 น้ำได้เพียงพอ, ขอให้ตน
 เขาไต่ตรองเหตุผลตระหนักใจ.
 พระร่วงเรอกลับย้อนคำ,
 ว่าถ้าจัดน้ำเต็มที่ได้
 บรรทุกในสิบเล่มเกรียนไซ้,
 ข้าจะรับฤๅไนให้ตอบมา.
 ข้าคิดไม่เห็นเขาจะอาจ
 สามารถทำได้เหมือนดังว่า;
 จึงประณอมยอมรับสัญญา,
 ว่าถ้าพระร่วงนั้นไซ้
 สามารถจัดน้ำเท่าเท่า
 เอลงในสิบเล่มเกรียนได้,
 ข้าก็จะยอมพร้อมใจ
 ชนน้ำแทนให้ตั้งจินดา.
 เขาก็พลันเกณฑ์กันสานชะลอม,
 พริ้งพร้อมรวดเร็วเป็นหนักหนา,
 ภายในนั้นไซ้เอาชันยา,
 ชะลอมขึงธาราไว้โดยดาย.
 ข้านำชะลอมของประหลาด
 มายังฝ่าพระบาทเพื่อถวาย. [ยกชะลอมถวาย]
 ชาวไทยจะดีเพราะมีนาย

ท้าวพันธุ

เป็นยอดชายฉลาดสามารถนัก.
 ขอบกลอยู่! ภูยังมีเคยเห็น
 ของเช่นชะลอมนี้; เขาดีหนัก.
 พ่อเมืองคนนี้มีลักษณะ
 เป็นคนแหลมหลักปัญญาไว.
 อันตัวพ่อเมืองเรื่องปัญญา
 มาด้วยฤาหา?

นักคุ้ม

หามีได้.

ดูข้าเสียที่พ่อเมืองไทย,
 ล่นวจาไว้เป็นมั่นคง
 ว่าถ้าแม่ฝ่ายเขานั้นกระทำ
 ได้ดังคำ, จะยอมตามประสงค์;
 เขาก็ทำจริงได้ดังใจ,
 ครั้นข้าพระองค์จะคืนคำ
 ก็เกรงเสื่อมเสียเกียรติคุณยอม,
 เขาจะพร้อมตินินท์นินทาสา;
 ข้าไซ้รำใจต้องกระทำ
 ตามคำบอกมันสัญญาไว้.
 อันจะเสียสัจจาว่าที่
 จะเสียศรี, ชาวไทยจะติได้.
 โทษข้ามากล้นเป็นพันไป,
 ได้แต่ยอมรับพระอาญา.

ท้าวพันธุ

ขอบกลอยู่! ตัวกูก็เห็นชอบ;
 ถูกระบอบ, คำสัตย์ควรรักษา.
 อย่างไรท่านเดโช?

เดโช

พระเจ้าข้า;

แต่ทว่ายังบกพร่องไป.
 ถึงจะยอมขนส่วยด้วยถือนั้น
 ตามสัญญาเช่นนั้นก็ยอมได้;
 แต่ทว่านักคุ้มเหตุไฉน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นักคุ้ม

จึงมิได้พาตัวพ่อเมืองมา ?
 อันผู้ทะนงองอาจ
 อวดฉลาดเช่นนี้มีท่วงท่า
 ทางจะก่อกำเริบอหังการ;
 ควรจะนำตัวมาสู่กรุงไกร.
 ตูข้าได้คิดแล้วเช่นนั้น,
 แต่เกรงว่าผลุนผลันเหตุจะใหญ่;
 อันว่ากำลังพลไพร่
 มีไปก็เพียงห้าร้อยคน.
 ถ้าหากจะจับพ่อเมือง,
 ไทยเคื่องจะกระหนาบเอาปีป็น,
 เลยกลายเป็นเหตุจลาจล,
 ร้อนถึงยุคลพาทา.
 อันพระร่วงพ่อเมืองคนใหม่
 ชาวไทยนิยมเป็นหนักหนา,
 ถ้าจะปราบต้องยกแสนยา
 โยธาทัพใหญ่ไปจริง ๆ.
 ตามที่นักสุวรรณแดงการณ,
 นักคุ้มเป็นพยานยินทุกสิ่ง;
 ไทยคนนี้ปัญญากล้าจริง ๆ,
 จะละทิ้งข้าไว้ไม่เป็นการ.
 ตูราพญาเดโช,
 อันพ่อเมืองละไว้แสนเหิมหาญ;
 เรามีบุญญาธิการ
 ไม่มีใครเปรียบปานแต่เดิมมา.
 บัดนี้พระร่วงเมืองละไว้
 มีปัญญาอะไซ, ทั้งใจกล้า,
 ไม่เกรงพระราชอาชญา,
 ทั้งไว้ข้าจะทำรำคาญใจ.
 จะตั้งตนขึ้นเป็นผู้วิเศษ,

ท้าวพันธุ

ก่อเหตุกำเริบเติบโตใหญ่.
พญาเดโชชาญชัย
จงรีบไปกุมตัวอ้ายสำคัญ;
พยายามจับเป็นมาให้กู,
จะได้ดูหน้าคนที่เก่งกัน;
แม้มันสู้จึงล้างชีวิต,
อย่าให้มันคงอยู่กูรำคาญ.

เดโช

ขอเดชะพระกรุณา, ข้าพระเจ้า
น้อมเกล้ารับราชบรรพการ;
อันพระร่วงชั่วข้าสามานย์,
ไม่เกรงเดชผู้ผ่านแผ่นดิน.
ข้าจะขอรับอาสา
จับพ่อเมืองมาให้จงได้;
ถ้าแม้มันกล้าชิงชัย,
ข้าจะไม่ไว้ชีวิต.
แม้ว่าพระร่วงยังคงอยู่,
ข้าไม่ขอคืนสู่เขตขัณฑ์;
จะตามปองจองผลาญสังหารมัน,
ให้ทรงธรรมสิ้นสิ้นพารา.

ท้าวพันธุ

ท่านกล่าวนี้ชอบ, เราขอบใจ;
ขอประสาทพรให้แก่ท่านว่า
ยามไปบารบพวกอหังการ
อ้ายพาลจงแพ้พ่ายฤทธิ์.
นี่แน่พระแสงฝักทอง
ของเรามอบให้อาณูลิทธิ,
จงถือไปปราบปรามปัจจามิตร
ให้เกรงฤทธิ์ขุนขอมยอมวันทา.
[ยื่นดาบฝักทองให้เดโช]

เดโช

ข้าขอรับพระแสงคำแห่งฤทธิ์
ไว้บูชิตวางเลอกระบาสข้า;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อีกทั้งพระพรานา
ข้าขอน้อมคำนับรับไว้.
อนึ่งนักคຸ່มนายทหาร,
ขอประทานให้แก่ตัวใหม่;
ขอให้เป็นทัพหน้าพาไป
สู่แคว้นแดนไทยในครั้งนี่.

ท้าวพันธุ

เอาเถิดตามใจไม่ขัดขวาง,
เราวางใจท่านอย่างเต็มที่.

เดโช

ถ้าการจะสำเร็จเสร็จดี
ก็เพราะพระบารมีคຸ່มเกรง.
ญวนลาวชาวไทยในโลกนี้
ถึงจะมีฤทธากันเก่ง,
ข้าบาทจะกระหน่ำให้ยำเริง
เกรงอาณาภาพพระทรงภพ.
จะมุ่งใจไปแผ่พระเกียรติยศ
ให้ปรากฏระบือลือตลบ,
ให้มนุษย์เกรงกลัวทั่วพิภพ
นอนบอบอ่อนน้อมจอมไผท.

ท้าวพันธุ

เออ, เรารู้ยู่ที่ท่านสามารถ
เก่งกาจ, เป็นยอดทหารใหญ่;
ท่านจงสวัสดิมีชัย,
ปราบไทยเสร็จสิ้นสมจินดา.

[ท้าวพันธุเสด็จจากกราชอาสน์. ประโคมเครื่องดนตรีและมโหรีทัก; ขุนนางถวายบังคมสาม
คาบ; ท้าวพันธุเข้าโรงแล้ว, ปิดม่าน.]

องค์ที่ ๓

ตอนที่ ๑

ฉาก : หอนั่งในคุ้มพระร่วง, เมืองละโว้. [เหมือนฉากองค์ที่ ๑.]

[พระร่วงนั่งอยู่บนเตียง; หลวงเมือง, หลวงวัง, หลวงนา, และกรรมการอื่น ๆ นั่งอยู่กับพื้น.]

พระร่วง

เราเฝ้าติดด้วยกิจการ
จึงเชิญท่านทั้งหลายมาปรึกษา;

สุโขทัยได้ตอบสารา

ว่าไม่สามารถผูกไมตรี,

เพราะว่าขุนหลวงประจวบหนัก

ขอให้พักไว้ก่อน, ก็ควรที่;

แต่เราได้ข่าวมาเวลานี้

ว่าจอมรณาทิวงศ์,

ราชกิจในกรุงสุโขทัย

น่าจะรวนเรไปทั้งหมด;

อันจะหวังกำลังมาเชยชด

เห็นจะหมดที่หวัง ณ ครั้งนี้.

นักคุ้มกลับไปนครหลวง,

คงแถลงเหตุปวงโดยถ้วนถี่;

เมื่อขุนขอมทราบเหตุทั้งปวงนี้,

เห็นที่จะแค้นเป็นพันไป.

บางที่จะส่งกองทัพ

มาจับตัวเราก็เป็นได้.

หลวงเมือง

พวกข้าจะยอมได้ไหน ?

หลวงวัง

ยอมไม่ได้!

หลวงนา

เป็นไรก็เป็นกัน!

พระร่วง

จะต้านทานกำลังทัพขอม

อันพร้อมพร้อมอาวุธแข็งขัน,

ทั้งทหารเขาชาญเชิงประชัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะสู้กันมีแต่แพ้กำลัง.
 เพราะถึงแม้ว่าไทยเราใจกล้า,
 เพลงศาสตราอาวุธไม่แข็งขลัง;
 อีกทั้งจำนวนคนพลกำลัง
 ฤกก้อยยังไม่เทียบทันศัตรู.
 ขอท่านอย่าเห็นเป็นเราขลาด,
 แต่ที่จะประมาทนั้นหมิ่นอยู่;
 ขอท่านทั้งผองจงตรองดู,
 ตูข้าไม่อย่าให้พลอยตาย.

หลวงเมือง

อันตูข้าไซร์ไม่ย่อท้อ
 ต่อพวกศัตรูทั้งหลาย;
 ขออาสาพ่อเจ้าจนตัวตาย
 ยอมถวายชีวันฉันพลี.
 เลือดเนื้อร่างกายถวายไว้
 ภายใตยุดลบทศรี;
 ไม่ขอยอมให้ขอมชาติอัปรีช
 มาย้ายเหยียบเล่นเช่นเดิมมา!

หลวงวัง

อึ่งที่จะจับองค์พ่อเจ้า
 เอาไปเหมือนหนึ่งทาส,
 เป็นอันยอมไม่ได้, ใครขึ้นมา
 พวกข้าจะขอต่อตี

หลวงนา

จนกว่าจะหมดลมปราณ,
 มิให้เคืองรำคาญบทศรี!
 เกิดมาแล้วต้องตายวายชีวี;
 ขอตายเพราะภักดีต่อเจ้านาย!

พระร่วง

อันท่านภักดีต่อเราไซร์,
 เราขอขอบใจท่านทั้งหลาย;
 อันแสดงพรุ่งพร้อมจะยอมตาย,
 มอบกายแก่เราเช่นนี้ไซร์.
 ถ้าแม้มีปรารธนาพร้อมอยู่

จะต่อสู้, ตัวเราหาขัดไม่;
 เราขอแต่เพียงอย่าชะล่าใจ
 ยกไปสู้รบเขากลางแปลง.
 พวกขอมพรั่งพร้อมกำลังพล
 เรืองรณสาตรากล้าแข็ง;
 ควรเราจะคิดซ่อมกำแพง
 ตกแต่งคูค่ายทั้งหลายไว้,
 เผื่อว่าทัพขอมยกมา
 จะได้ยึดพารามันได้,
 แล้วรีบส่งม้าเร็วไป
 ยังกรุงสุโขทัยธานี.
 เมื่อสุโขทัยรู้ว่าขอม
 มาล้อมละโว้บุรีศรี,
 บางทีจะส่งโยธี
 มาช่วยราก็ศัตรูเรา;
 เพราะถ้าละโว้เสียเมือง
 ก็อาจจะระคายเคืองไปถึงเขา,
 ขอมอาจจู่โจมโรมรันเอา
 ผู้คนของเขาพลอยเดือดร้อน.
 ดูข้านี้เห็นชอบด้วย;
 ต้องช่วยกันแต่งเมืองมั่นก่อน,
 ถ้าหาไม่ศัตรูยกจู่ร
 มาถึงนครจะเสียที.
 ดูข้าขอลาไปรีบแต่ง
 คูค่ายกำแพงบุรีศรี;
 จะจัดแจงแบ่งปันหน้าที่
 ควบคุมชาวบุรีให้ทำงาน.

หลวงเมือง

[หลวงเมืองและกรมการกราบลา, และเข้าโรง.]

พระร่วง

ดูเอาเถิด! ชาวไทยใจหาญฮึก;
 นึก ๆ ก็แสนจะสงสาร,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะต่อสู้ทัพพยอมชัยชาญ,
จะทนทานได้เพียงสักเท่าไร ?
พวกเราแม้แต่เพียงหยิบมือ
ฤ่ว่าจะทนกำลังได้;
ละไว้จะมีเภทภัย
ก็เพราะตัวกูไชรู้ทะนงตน.
เมื่อคิดเอาเปรียบแก่ข้าหลวง,
มิได้ตรองดูปางเหตุผล
ให้ถ้วนถี่, อวดดีทะนงตน,
จนจะแลเห็นผลความทะนง.
หมายหากำลังสุโขทัย,
ก็มีได้สำเร็จสมประสงค์;
คิดก็แค่นใจตัวมัวแต่ง
หลงตัวว่าดีมีปัญญา!

[นายมันปั่นยาวออกมา, หน้าตาตื่น, เหลียวซ้ายแลขวา, แล้วกราบพระร่วง.]

เอะ, ออ มัน, มันใดทำหน้าที่?

ถือปืนกลั้วใครทำไมหา?

กูเห็นแต่ไหนแต่ไรมา

มีงกล้านี่ดีไม่มีกลั้ว.

ที่ดูขำรับมาในครานี้,

เพราะจะจงรักภักดีต่อทูนหัว;

ที่มานี้มิใช่ภัยตัว,

พ่อเจ้าอย่ามัวตายใจ.

บัดนี้พญาเดโช

คุมทัพใหญ่โตหาน้อยไม่,

จะมาจับพ่อเจ้าเอาไป

ลงโทษที่ในนครธม;

เขาวาดคิดคดขบถเจ้า,

จึงจะเอาประจานเสียให้สม,

เพื่อตัดการที่ไทยใจนิยม;

นายมัน

พระร่วง เป็นลุ่มจุ่มแน่นแล้วในครานี้!
 มิ่งว่าพญาเดโช
 คุมทัพใหญ่โตตรงมานี้,
 เพื่อจะจับตัวกูไปธานี
 จริงๆนี่?

นายมัน พ่อเจ้าอย่าตายใจ.
 ตามชายประเทศกัมพูชา
 เขาเล่าลือกันซ่าเสียงอึ้งใหญ่;
 เข่าว่าบารมีพระร่วงไซ้
 ลือไกลไปกระทั่งในวังรัตน.
 ขุนขอมทราบว่พระร่วงเจ้า
 เป็นขุนเกล้าของไทยแน่นัด,
 ทรงอิทธิฤทธิ์สาธิต,
 ชะจัดคำแห่งแรงนัก.
 ทั้งสติปัญญาสามารถ
 ฉลาดมากอยู่แสนรู้หลัก;
 คึดสานชะลอมพิกลนัก,
 ไซ้ตักน้ำไว้ได้ตาย.
 เขาเกรงจะเป็นผู้วิเศษ
 ก่อเหตุกำเริบโดยง่าย;
 ขึ้นทั้งต่อไปไม่ทำลาย
 จะคิดร้ายเป็นขบถสืบไป.
 พ่อขุนขอมจึงมีบัญชา
 ให้พญาเดโชคุมทัพใหญ่,
 มาจับตัวพ่อเจ้าเอาไป,
 เหมือนตัดไฟต้นลมให้ดับพลัน.
 พวกขอมเขาเล่าให้ดูข้า,
 เป็นข่าวได้มาอย่างแน่นมัน;
 ข้าเจ้าก็รีบมาพลัน,
 เพื่อแถลงข่าวนั้นโดยทันที.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระร่วง อันข้อที่เกรงอยู่แล้วนั้น,
 ก็เป็นอันมีมาถึง;
 อันพวกขอมยกมาในคราวนี้
 มุ่งเอาชีวิแต่ตัวกู.
 แม้กูจะอยู่ต่อต้าน,
 พวกไทยใจหาญคงต่อสู้;
 ไหนจะยอมพ่ายแพ้แก่ศัตรู,
 กูยังอยู่คงประยุทธ์สุดกำลัง.
 แต่ชาวไทยไม่ชาญการณรงค์,
 เหลือทะนงสู้ขอมกำลังขลัง;
 เหมือนแสร้งให้ไปตายวายชีวัง,
 กูจะยังอยู่ไซร์ไม่เข้าที่.
 จำกูจะหลีกเสี่ยงไป
 สู่แดนสุโขทัยกรุงศรี;
 ขอมรู้ว่ากูไกลบุรี,
 คงจะไม่โจมตีต่อไป.
 นายมัน พ่อเจ้าจะคิดกลอุบาย
 อย่างอื่นไม่ได้ฤๅใจน?
 พระร่วง แม้กูอยู่ละโว้ไซร์,
 เหมือนแสร้งพาชาวไทยให้ยอยยับ.
 ตัวมึงจงแสร้งทำหลง
 เดินตรงเข้าไปให้ขอมจับ,
 แล้วจงเล่าความไปให้แม่ทัพ
 ประหนึ่งรับสารภาพจริงใจ;
 ว่ากูได้รู้ข่าวคราว,
 สะทกหนวเกรงกลัวหาน้อยไม่;
 จึงรีบหลีกหนีไป
 สู่แดนสุโขทัยธานี.
 ขอมคงจะตามกูไป,
 คงจะไม่ช่วงชิงบุรีศรี;

ชาวละโว้จะได้ยุติ,
ไม่ต้องป่นปี้พลอยตาย.

นายมัน ทูนหัว! ฉันทไฉ่เช่นนี้?

พระร่วง ถ้ากักตึงจะทำเช่นกฎหมาย.

นายมัน อนิจจา! พ่อเจ้ามูลนาย
จะไปวายวอดป่นอยู่คนเดียว.
ที่ไหนยอมจะยอมไว้ชีวิต?

พระร่วง มันร้ายกาจทารุณจนเฉียว.
ถึงจะตายก็ตายแต่คนเดียว;
กูจะเที่ยวช้อนเร้น.

นายมัน เห็นไม่พิน!

มันคงจงล้างต่อไปแน่,
สละแนตามไปทุกแห่งหน.
ขอเชิญอยู่ท่ามกลางประชาชน,
ทั่วทุกตนช่วยกันประจันตี
ต่อสู้ขอม.

พระร่วง กุยอมหัวได้ไม่!

เหมือนแสรังพาทไทยให้ป่นปี้;
เดโชยกมาในครานี้
มีปรารถนาจับแต่ตัวกู;
เหตุฉะนั้นเมื่อรู้จักจา
ว่าตัวกูไซ้จะมีได้อยู่,
ขอมคงไม่ดีเวียงกู,
คงจะจูงตามหา-

นายมัน อย่าตายใจ!

อ้ายขอมจัญไรใจจก,
พยาบาทพ่อเจ้าหาน้อยไม่;
เดโชมันลั่นวาจาไว้
ว่าจะจับตัวไปให้นายมัน
มันว่าจะจับไปเป็น ๆ ;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระร่วง
ต่อเมื่อเห็นต่อสู้แข่งขัน
จึงจะเอาพลโหมโรมรัน.
ถ้าจะนั้นก็ตรงที่กุศิด!
แม้กูขึ้นอยู่ณที่นี้,
อันละไว้บุรีศรีคงคิต;
กูต้องไป, ล่อให้ปัจจามิตร
ตามติดตัวกู.

นายมัน
อยู่เป็นไร!
อนิจจา! ทูนเกล้าทูนหัว
ช่างไม่นึกถึงตัว.

พระร่วง
นึกไม่ได้!
อันชาวละโว้เวียงไทย
เหมือนลูกในไส้กูทั้งนั้น.
แม้กูยังอยู่คงไม่ยอม
ให้ขอมจับกูเป็นแม่นมั่น,
ก็จะพลอยมอดม้วยไปด้วยกัน;
ดังนั้นเหมือนกูผลาญชีวา.
เพราะกูรักปวงประชาว่าชีวิต,
จึงได้คิดหลีกไปเสียดีกว่า,
เพื่อตัดเหตุเภทภัยพารา,
ยอมม้วยมรณาล้ำฟ้าตน;
ขอเพียงให้เวียงละโว้รอด,
ให้ชาวเราปลอดภัยอีกหน.

นายมัน
ทูนหัวประเสริฐเลิศคน
จะขอยอมวายชนม์ผู้เดียวไซ้,
ยิ่งคิดก็ยิ่งอนาถจิต,
ยิ่งคิดยิ่งหมองแทบร้องไห้!
ทูนหัวจงอยู่ในหมู่ไทย,
พร้อมใจรับรองป้องกัน.

พระร่วง อย่าขัดกฎ! ดูก่อนออมนั่นเอ๋ย,
 มีงเคยรักกฎเป็นแม่นมั่น;
 จงทำตามคำกฎนั้น
 โดยพลัน, หาไม่จะเสียการ.

นายมัน เมื่อทูนหัวยืนยงคงความคิด,
 ดูข้าจำจิตรับบรรหาร;
 ข้าจะประพดติกิจการ
 ตามพจมานบัญญัติ.

พระร่วง ดีแล้ว! อนึ่งมีงอย่าขยาย
 ข้อความแพร่พรายไปนะหา.
 กูจะไปจัดแจงแต่งกายา
 ทำที่เหมือนว่าประพาสไพร.
 จะไปกับทนายคนสนิท,
 เพื่อมิให้คนคิดสงสัย.
 มีงรีบไปยังทัพขอมไฉ่ ๆ,
 อย่าร่ำไร.

นายมัน ดูข้าจะรีบจร. [ต่างคนต่างเข้าโรง]

ตอนที่ ๒

ฉาก : ลานหน้าคุ้มพระร่วง.

[เหมือนตอนที่ ๒ องค์ที่ ๒]

[นายมันป็นยาวเดินออกมา, ท่าทางเศร้า.]

นายมัน อนิจจา! พ่อเจ้าทูนหัว
 ช่างยอมตัวฝักใฝ่ไม่ย่อหย่อน;
 เพราะเธอรักประชาชนรากร,
 จะสู้จรจู่ตรงเข้าพงไพร.
 หวังเอาตนเป็นประหนึ่งเหยื่อ
 ล่อเสือขอมร้าย, มุ่งหมายให้
 ติดตามตัวเธอเข้าไป
 จนถึงสุโขทัยธานี;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังนั้นพ่อเจ้าจะยอมม้วย
เพื่อช่วยละไว้บุรีศรี
ให้พ้นขอมระยำย่ำยี.
นายไหนจะมีเหมือนนายเรา?
แค้นใจอ้ายขอมสามานย์,
ทั้งสงสารพระร่วงทรงเศร้า;
จะต้องตายเสียแม้แต่ยังเยาว์,
ชาวละโว้คงเศร้าโศกครัน.
ขอให้เทवासुरารักษ์

ช่วยพิทักษ์พ่อเจ้าจอมขวัญ;
อย่าให้ขอมหยาบหยามตามทัน,
ขอมมันมอดม้วยเสียกลางไพร!

[พระร่วงออก, มีนายบุญกับนายมีสะพายย่ามและถือห่อผ้าตามมา. พระร่วงแต่งตัวอย่างจะ
ไปเที่ยวป่า มีดาบสะพายเฉียงขวา, มีคเณศผ้าคาด, และถือธนู.]

พระร่วง

เอ๊ะ, ออมั่น, ฉันใดไม่รีบร้อน
บทรจะไปยังทัพใหญ่?
รีบไปเถิดหนา, อย่าช้าไร;
ต้องอย่าให้ทัพมาถึงธานี.
หาไม่จะคลาดปรารภณ;
อย่าชักช้ารีบเดินจงเต็มที่;
ออกเดินไว ๆ!

นายมัน

ไปเดี๋ยวนี้.

ขอทูนหัวสวัสดีมีชัย.
จงพ้นภัยที่ในแนวป่า;
ขอขอมจงอย่าตามทันได้.
จงชนะศัตรู!

พระร่วง

กุขอบใจ.

จงรีบไปเร็วเถิด.

นายมัน

ข้าขอลา! [ไหว้แล้วเข้าโรง.]

พระร่วง

ถึงเวลาจำไป, ใจแทบขาด;
เป็นกรรมจำคลาดจากเคหา!
โอ้! แสนสงสารมารดา
ผู้สุดเสน่หายอดรัก!
อยู่หลังจะนั่งแต่กำสรวล,
โหยหวนถึงลูกผูกสมัค;
แต่ไร ๆ ไม่เคยจะพันพักตร์,
มาต้องหักใจร้างห่างไป.
ครั้นจะไปกราบไหว้อำลา,
กัลยาคงเหนียวไว้จึงได้;
จำเป็นจริง ๆ ต้องทิ้งไป
เหมือนไม่รักใคร่ไยดี.
ขอฝากเทวอารักษ์
ช่วยพิทักษ์มารดามารศรี;
ลูกต้องขอลาในครานี้,
ถ้าบุญมีคงได้กลับมาก!

[พูดกับทนาย] ข้าของเสียบียงอาหาร
พรั่งพร้อมทุกประการแล้วฤ็หา?
มีแล้วพร้อมสรรพ.

นายบุญ

พระร่วง

เช่นนั้นมา;

เราต้องรีบเข้าป่า ณ บัดนี้. [พระร่วงกับทนายเข้าโรง]

ตอนที่ ๓

ฉาก : ในกลางป่า ที่พักกองทัพขอม.

[มีนักสุวรรณฉับทหารขอมนั่งกันอยู่เมื่อเปิดฉาก.]

นักสุวรรณ

พวกมึงอย่าว่านักเลงหา;
ไม่ช้าถึงละโว้บุรีศรี!
ถึงแล้วเมื่อใดคงได้มี
อาหารดี ๆ พอกันกิน;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อีกทั้งคู่หญิงยิ่งเรือ
ก็มีมากเหลือเฟือสมถวิล,
คงได้ประโลมโฉมยุพิน,
ทั้งนอนกินอิมหนาสำราญใจ!
ขอเพียงแต่ทนในระหว่าง
เดินทางกันมาในป่าใหญ่;
ผัดอีกสองวันเท่านั้นไซร้,
คงจะได้ว่างทุกข์, สุขสำราญ.

ทหารที่ ๑ ส่วนข้าเจ้านั้นะท่านจงไว้ใจ, เพราะเคยมาเมืองไทยแล้วหลายหน, เคยรู้จักผู้คนภาษาไทย, การต้อนรับของเขาไซร้แข็งแรงจริง ๆ! เขาจัดให้ทุกสิ่งไม่แพนหาง, ให้ทั้งปวงตามจน และตามมี.

ทหารที่ ๒ แต่คราวนี้เรามาไม่เหมือนหนหลัง; ครั้งก่อน ๆ เรามาโดยไม่ตรี, แต่ครั้งนี้จะมาจับพ่อเมือง, เขาจะไม่เคื่องฤาइन?

ทหารที่ ๑ ก็ช่างเป็นไร! ไทยจะเคื่องไม่ต้องวิตก, เพราะเปรียบไปก็เหมือนลูกนกอยู่ในกำมือ. จิกเราฤา? - บีบออด, ก็ร้องปืดไปเท่านั้นเอง.

นักสุวรรณ นี่แน่, การจะอาดแก่งส่วนตัวไซร้, อาดเท่าไรก็อาดไปกูไม่ว่า; แต่ขออย่าให้ประมาทชาติ ศัตรู. อันคนเจ้าเล่ห์ครุฑท่านสอนไว้, ว่าไม่ล้มข้ามได้, อย่าข้ามคน; มิฉะนั้นจะบีบปนเพราะประมาท.

ทหารที่ ๑ ชาวไทยไม่เก่งกาจสักปานใด; พวกเราไปที่ไรเห็นแต่กลัวงอ!

นักสุวรรณ อ้อ! เวลาก่อนหน้านี้ไม่ได้มีนัยดี ๆ; แต่เวลานี้พระร่วงเป็นพ่อเมือง, ขึ้นชื่อลือเลื่องว่าสามารถ ฉลาดนัก, ทั้งมีปัญญาแหลมหลัก, ชาวไทยนิยม.

ทหารที่ ๒ จริงเจ้าข้า, ได้ยินเขาชมกันทั่วหน้า, ว่าเมตตากุณาแก่คนทั้งหลาย; เขาว่าเหมือนพ่อมากกว่านาย, ไม่ดุดัน; ทั้งธำรงเที่ยงธรรมสุจริต, อีกเขาว่าวาจาสิทธิ์, พุทอะไรเป็นนั่น.

ทหารที่ ๑ เอะ, แล้วกัน, เพื่อนเรานี้ฉันใด, มายกย่องพ่อเมืองไทย เป็นนักหนา? หรือว่าจะโจทเจ้าเข้าไปสวามิภักดิ์, จงรักเป็นข้าพ่อเมืองละไว้? คงมีบุญอะไรจะพ้อคุณเอ๊ย!

ทหารที่ ๒ ไม่ต้องเยาะเย้ย! ข้าได้ฟังเขา, ก็นำมาเล่าสู่กันฟังกระนั้นแหละ; จะเชื่อมิเชื่อก็แล้วแต่ใจ. [เสียงเอะอะในโรง, เหมือนคนไล่จับกัน.]

นักสุวรรณ เอะ, นั่นอะไร? เสียงเหมือนใครไล่จับกัน.

[นายมันวิ่งกระเร่กระร่าออกมา. พวกทหารขอมที่อยู่นอกโรงแล้ว, ก็ช่วยกันจับไว้ได้.]

- นักกุ่ม [พูดจากในโรง] จับให้มัน! อย่าให้มันหนีได้!
[ออกมา.] อ้ายจัญไร! ไล่จับกันเสียแทบตาย.
- นายมัน โอโฮ! ขอโทษเถิดนาย! นี่จะจับข้าเจ้าทำไม? ข้าเจ้าไม่ได้ทำผิดอะไรเลยจนคิด.
- นักกุ่ม ทำไมจะไม่ผิด! มึงบุกบั่นเข้ามาเดินวน, จะมุ่งเข้ามาปลอมผลกระมังหา?
- นายมัน หามิได้เจ้าข้า, ข้าเป็นชาวป่าชาวดง, เดินหลงมิได้จึงใจเข้ามาในกองทัพ; เมื่อเจ้าประคุณสั่งให้จับข้าเจ้าก็ตกประหม่า, จึงวิ่งซุลมุน่วนเหมือนบ้าเพราะอะรามาตกใจ!
[देखออก คนอื่น ๆ ต่างนั่งลงและไหว้.]
- เดโช เอะ! นั่นใคร?
- นักกุ่ม คนไทยเจ้าข้า, วิ่งเข้ามาที่ตั้งทัพ. ดูข้าจึงให้จับเอาตัวไว้.
- เดโช จะมาสืบข่าวฤๅไหน? อ้ายจัญไรจงตอบมา!
- นายมัน [ทำเป็นกลัวตัวสั่น] เจ้าประคุณจงกรุณา, ข้าเป็นสัตว์ผู้ยาก!
- เดโช อย่าพูดมาก, เดี่ยวจะให้ตบปากด้วยกะลา!
- นายมัน โอโฮ! เจ้าประคุณกรุณา, ข้าไม่พูดอีกแล้ว!
- เดโช ยังมีทันตบก็ส่งเสียงแจ้ว ๆ แสนจะหนวกหู. อย่าอำพรางจงตอบทุกทุกสิ่งไป.
- นายมัน พุทโธ! จะตอบอย่างไรเล่าเจ้าข้า? แต่ก็ได้เห็นว่าข้าพูดมาก, จะให้เอากะลาตบปากข้าเจ้าจึงนิ่ง.
- เดโช อ้ายนี่ช่างสำนวนจริง ๆ. เอาเถิดพูดไว้. มึงจงตอบคำไปถ้วนทุกสิ่ง, ตามความจริงอย่าอิงอำพรางไว้; อันพลเมืองไทยละโว้พารา, ได้เตรียมการต่อสู้ไว้บ้างอย่างไร?
- นายมัน เจ้าประคุณ! ลูกขอชีวิตไว้, จะบอกความโดยจริงใจทุกสิ่งอัน. พระร่วงนั้นครั้งเมื่อได้ทราบเหตุ, ว่าทัพยกมาสู่ประเทศเขตแดนนี้, ก็เกรงกลัววามมีหนีเอาตัวรอดพ้น, รีบรันจากละโว้โร้เข้าสู่ป่า. เจ้าประคุณกรุณาอย่าสงสัย; ในละโว้เวียงใหญ่ไม่มีใคร ได้ตระเตรียมการต่อสู้อย่างใด ๆ เลย.
- เดโช มึงว่าพระร่วงหนีไปจากละโว้แล้วจะนั่นฤๅ?
- นายมัน เจ้าข้า, หนีไปแล้ว.
- เดโช มึงอย่ามาโกหกกูนะ?
- นายมัน พุทโธ! โกหกอะไรได้เจ้าข้า. ข้าเจ้าเกรงอาญาเจ้าประคุณทูลหัว, จนใจไม่อยู่กับตัวแล้วเจ้าข้า.
- เดโช ชาวละโว้ไม่มีใครรู้เห็นอะไรกันบ้างเลยฤๅ?
- นายมัน ไม่รู้เลยเจ้าประคุณ. พระร่วงรีบหลีกหนีไปมิให้ใครรู้เลย.
- เดโช ก็มึงทำไมรู้เล่า?

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

- นายมัน ข้าเจ้าเป็นพรานป่า, ไม่ใช่คนในบ้านเมือง; พอรู้เรื่องทัพของเจ้าประคุณยกมา, ข้าเจ้าก็รีบเข้าไปหาพระร่วงเล่าความให้. พ่อเมืองตกใจก็รีบหนี, และตัวข้าเจ้าเองก็รีบลี้เลียงเข้าป่า; ก็เป็นกรรมเวรบังเอิญเดินเข้ามาประสบพบกองทัพ, เขาก็จับเอาตัวมา. เป็นความจริงเท่านี้แหละเจ้าประคุณ.
- เดโช *[พูดอย่างหมั่นประมาท]* อ้อ! อ้ายร่วงผู้วิเศษ มันก็ซี้ชลาดปานจะนี่แหละ! แล้วมันยังจะแค้นคิดการ, ทำเริบเสิบสานไม่เกรงพระราชอาญา. สัญชาติคนไทยมันกล้าสู้แต่กระต่าย มันก็ไม่ได้!
- นายมัน *[โกรธ, พูดหลุดปากออกมา]* เสือนอนก็ว่ากลัว, ไม่รู้ตัวว่าแกลึงนิง, เห็นไม่เอาจริงละก็—
- เดโช มึงว่ากระไรหา?
- นายมัน *[รู้สำนึก, แกล้งทำก้ออย่างเดิม]* หามิได้เจ้าประคุณทูนหัว! ข้าเจ้าเผลอตัวบ้นบำตามประสาพรานไพร; จิตใจไปมัวพะวงอยู่ที่ตรงเสือสมิง, ที่ข้าเจ้ายิงไว้ทีหนึ่งแล้วยังไม่ตาย, มันแกลึงนอนนิ่งไม่ดิ้งกายจนอ้ายลูกน้อยมันเดินเล่น, ริงชนเชอเข้าไปให้อ้ายโคร่งมันตะครุบปုပ်เดียวเลือดโครมตัว!
- เดโช อ้ายนี่มาเป็นบำมามัวแต่ในการยิงเสือยิงสาอะไรกัน? กูอยากจะรู้ว่าอ้ายพ่อเมืองคนสำคัญนะมันไปแห่งหนตำบลใด?
- นายมัน พระร่วงท่านจะหนีไปสุโขทัยนอกโน้นนะเจ้าข้า.
- เดโช แน่ฤหา?
- นายมัน ข้าเจ้าได้อินท่านกล่าวจะนั้น.
- เดโช นักคุ่ม, เจ้าเคยได้เห็นหน้าพรานป่าผู้นี้บ้างฤไม่?
- นักคุ่ม ไม่เคยเห็น.
- เดโช เช่นนั้นกูเบาใจ!
เดิมสงสัยว่าจะสรว์แปลงมา.
เมื่อมาทราบข่าวราวเรื่อง
ว่าพ่อเมืองหนีแล้วจะนี่หนา,
ต้องเปลี่ยนแปลงความคิดเดิมมา
ไม่ยกไปพาราเวียงไทย
อันว่าละไว้ธานี
จะโจมตีเมื่อใดคงตีได้,
จริงไหมเล่า?

นักคุ้ม

ข้าเจ้านี้เข้าใจ

ว่าเขาคงจะได้เตรียมการ
ป้องกันรักษาพาราบัง.

เคโซ

แต่ท่าทางชาวไทยใจไม่หาญ;
เมื่อขาดตัวนายร่วผู้ตัวการ
คงไม่หาญรบต่อสู้.
เห็นอย่างไร ?

นักคุ้ม

ใจข้ายังสงสัย,

เพราะเมื่อไปละโว้เร็ว ๆ นี้
สังเกตเห็นกิริยาท่าที
ของชาวไทยดูมีความคึกคัก.
ไม่เรียบร้อยจ้อยเจ้าเหมือนเช่นเดิม,
ดูเหมือนเริ่มเข้มฮึกก็กก;
น่าสงสัย—

เคโซ

เห็นไม่กระไรนัก,

คงคึกคักเพราะอ้ายร่วมันยุ้ง.
เมื่อหัวหน้าเลียงลิ้นแล้วไซ้
ชะรอยไทยจะวายคลายความหลง,
น่าจะสิ้นเหิมหาญการทะนง,
แล้วแลคงระยอบยอต่อไป.
สำคัญอยู่ที่ตัวอ้ายพ่อเมือง
มันจะก่อกระเดื่องขึ้นอีกได้;
แต่อ้ายร่วหลบลิ้นไป
สู่แดนสุโขทัยธานี,
ซึ่งอยู่ภายนอกอาณาจักร;
จะฮึกฮักตระบึงไปถึงที่,
สุโขทัยกำลังสะพรั่งดี,
จะต่อตีระดมไม่สนใจ.
จำนวนพลโยธามาครั้งนี้
จะมีมาเพียงพอกก็หาไม่;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นักกุ่ม

อันจะตีละไว้พอเพียงได้,
แต่จะตีสุโขทัยเห็นยากนัก.
จำกูจะคิดซึ่งอุปาย
ลอบล้างทำลายปรปักษ์;
กูจะลอดคอดไปมิให้พัก,
ลอบลักสังหารผลาญชีวา.
อันเจ้าประคุณจะคิดไป
โดยลำพังนั้นไซว์, ข้าเกรงว่า
ถ้าแม่เพี้ยงพล้างลงกงมรณา,
พวกข้าจะพลอยเดือดร้อน.
โปรดคำนึงจงดี.

เดโช

ครานี้ไซว์
กูตั้งใจแหม่มมันไม่ผันผอน.
กูได้ทูลต่อองค์พระภูธร
ว่าจะจับดัสกรโดยฉับพลัน;
แม้ว่าพระร่วงยังคงอยู่
กูไม่ขอคืนสู่เขตขัณฑ์,
จะตามป่องจ้องผลาญสังหารมัน,
ให้ทรงธรรมสิ้นสิ้นเสียพาลา.
จะนั้นแม้กูไม่ไปตามติด,
กูจะผิดคำทูล, กูขายหน้า;
อันตรายใด ๆ ไม่นำพา,
ต้องรักษาจากที่ทูลไว้.
จะนั้นกูขอแรง, นะนักกุ่ม.
ให้เจ้าอยู่ควบคุมทัพใหญ่,
ตัวกูจะปลอมแปลงไป
กระทั้งสุโขทัยธานี.
จะแต่งกายให้เหมือนคนไทย,
เล็ดลอดคอดไปสมถวิล,
ลี้ลับเหมือนกับกูดำดิน;

คงจะได้เสร็จสิ้นตั้งจินดา.

ตัวเจ้าจงคุมพลไกร

พักแรมอยู่ในแนวป่า,

เมื่อภูเสร็จกิจจะกลับมา

นำโยธาทัพกลับนคร. [เข้าโรง]

องค์ที่ ๔

ตอนที่ ๑

ฉาก : เหมือนตอนที่ ๓ องค์ที่ ๓.

[เป็นเวลากลางวัน. มีทหารขอมนอนหลับอยู่หลายคน, แต่ที่กลางโรงมีนายมันนั่งทอดเข่าอยู่,
กับมีทหารขอมอีก ๒ คนนั่งเล่นควดกันอยู่.]

นายมัน

[พูดรำพึง] โอ้ว่านิจจานายของกู!

อ้ายศัตรูใจจกรรจ์ไม่ผันผวน;

มันโทโสโมหันหมายฟันฟัน,

เร่ร่อนรีบไป, อ้ายพาลา!

เมื่อบายนี้เดโชมันแปลงกาย

ให้ละม้ายเหมือนไทยเช่นว่า,

เลือกสรรอาวุธศาสตรา

ซ่อนในกายาเรียบร้อย.

มันอุตส่าห์มันเกล้าเผ้าผม

อย่างไทยนิยมใช้สอย;

แล้วรีบเลี้ยวลตสะกตรอย,

ไต่ด้อยติดตามพระร่วงไป,

ส่วนกูนี้แทบดาลโทโส,

แต่ทำไฉ่เพื่อตัดความสงสัย;

สู้เสียมเจียมตัวนั่งไว้,

แต่ใจคลั่งคลุ้มกลุ่มจริง ๆ!

อ้ายพญาเดโชมันบังอาจ

สบประมาทชาวไทยก็ยอมนิ่ง;

แต่คราวนี้แม้ไม่ไหวติง,

เหมือนทอดทิ้งมูลนายให้วายชนม์.

คอยมองหาช่องจะแหวกล้อม,

รอให้ขอมนอนหลับทุกแห่งหน;

ต้องคิดเสียดลอดหนีจากรัพล;

จะลองใช้เล่ห์กลดูสักที.

[นายมันแกลังก์ทำราวและสันสะท้าน, จนทหารขอมที่ตายนอนนั้นเหลียวมาเห็น.]

ทหารที่ ๑ เอ๊ย, พรานไพร, มึงเป็นอะไรไปฤหา?

นายมัน เต็มที, หนานักเพื่อน! ทำไมเพื่อนไม่กองไฟขึ้นผิงกันบ้างเล่า?

ทหารที่ ๑ นายเขาห้ามไม่ให้กองไฟ; เขาว่าพวกไทยผ่านไปมาจะรู้เข้าว่าเราตั้งอยู่ที่ไหน.

นายมัน อะไร, เพื่อน! ที่นี้ก็กลางไพรไกลบ้านผู้เรือนคน; ใครมันจะสับตมมาในกลางป่ากลางดงในเวลานี้? ไม่มีใครมาดอกเพื่อน.

ทหารที่ ๑ จริงอยู่, แต่นายท่านสั่งว่าไม่ให้กองไฟ-

นายมัน เป็นไรไป? นายท่านก็หลับแล้ว. กองแต่ย้อม ๆ พอผิงกันสามคนเท่านั้นก็แล้วกัน; แสงมันจะสว่างไปสักปานใดเทียว.

ทหารที่ ๒ จริงนะ, พรานเขาว่าถูก. นายท่านนอนในเพิงที่ปักท่านจะรู้จักหนาวอะไร. เรานั้นสิต้องอยู่ตากน้ำค้าง, หนาวจนคางสันพื้นกระตบกันดังกราว ๆ. ฤหาเพื่อนไม่หนาว?

ทหารที่ ๑ ก็หนาวเหมือนกัน.

ทหารที่ ๒ ถ้าเช่นนั้นก็กองไฟขึ้นผิงกันดีกว่า.

นายมัน ข้าจะไปหาไม้มาให้. [ลุกขึ้น, แต่ทหารที่ ๑ ยึดไว้.]

ทหารที่ ๑ ไม่ต้องไป! นายเขาสั่งไว้ว่าไม่ให้เคลื่อนที่. [พูดกับทหารที่ ๒] มึงไปหาไม้มาที; ฟินมีที่ทางเตาหุงข้าว.

ทหารที่ ๒ ข้ารู้แล้ว; ข้าจะไปเอามาอย่าร้อนใจ. [เข้าโรง.]

นายมัน พุทโธ่นายนี้เป็นอย่างไร, สงสัยข้าเสียจริง ๆ.

ทหารที่ ๑ ไม่ได้สิวะ, เพื่อนวิ่งเร็วนัก! แต่เมื่อเข้านี้ยังต้องไล่จับกันจนเหนื่อย!

นายมัน เอาเถิด, คราวนี้ข้าสัญญาว่าไม่หนี.

ทหารที่ ๑ ดีแล้ว! นั่งอยู่กับที่ก็แล้วกัน.

[ทหารที่ ๒ หอบไม้ออกมา, จึงช่วยกันกองและจุดขึ้น.]

ทหารที่ ๒ เออเช่นนั้นค่อยยังชั่ว! เมื่อก็นีหรือสันระวีราวกับจะเป็นไข้. [ผิงไฟ] พรานไพร, ใจนไม่กระเถิบเข้ามา.

นายมัน เออเช่นนั้นสิ่น่า, ค่อยสบายหน่อย.

[กระเถิบเข้าไปผิงไฟ.]

ทหารที่ ๑ คอยระวังอย่าให้ไฟไหม้มากนักนะ, จะเกิดความ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

- นายมัน อยู่วิตก! ข้าจะพยายามคอยระวังให้. การกองไฟเข้าสเป็นมีธว, เพราะยามไปพักกลางดง
กลางป่าจำเป็นต้องกองไฟ. [ทำเป็นเข้ไฟ, แต่ที่แท้ลอบเอายาสะกด, ซึ่งควักออกมาจาก
ย่ำม, ไรลงไป.]
- ทหารที่ ๑ อะะ, นี่ไปเอาไม้ที่ไหนมา? ข้าดูกลืนไอมันชอบกลนัก.
- ทหารที่ ๒ ไม้ะไรเข้าก็ไมรู้จัก, เห็นกอง ๆ อยู่ก็ฉวยเอามา.
- นายมัน ไม้ในป่าแถบนี้มีกลืนแปลกกระนั้นเอง.
- ทหารที่ ๑ อ้อ! ฉะนั้นก็แล้วไป. [หยิบลูกควด] มาวดกัันใหม่เถิดเพื่อน.
- ทหารที่ ๒ ก็ดีเหมือนกัน, แก้ง่วง.
- นายมัน เอาเถิด, เพื่อนทั้งสองอย่าเป็นห่วง, วดกัันให้สบายใจ; ส่วนกองไฟนี้ข้าจะนั่งระวังเอง.
[ทหาร ๒ คน เล่นทอดควดกัน. นายมันคอยดูพอลอกก็เอายาสะกดไรลงไปในกองไฟ, แล้ว
ค่อยพัดควันให้ไปทางทหารทั้ง ๒; พอเห็นว่าเขาเข้าเลื่องมาก็ทำเป็นเข้ไฟ, แต่พอเหลียว
ไปก็ไรยาลงอีก, และพัดควันไปอีก. ทหารทั้ง ๒ เริ่มหาวคนละหวอด ๒ หวอด, และง่วง
ไปทุกที, จนในที่สุดล้มตัวลงนอนหลับไป. นายมัน ไปลองเข้ยั่วตัวดู, เห็นไม้ตื่นแล้ว, จึงฉวย
อาวุธของตน.]
- นายมัน อ้ายพวกอุบิรีย, ูกุลามึงทีละวะ! [ย่องเข้าโรงไป.]

ตอนที่ ๒

ฉาก : ดานหน้าคุ้มพระร่วง. [อย่างที่ใช้ในองก์ที่ ๒ นั้นเอง.]

[หลวงเมือง, หลวงวัง, หลวงนา, เดินออกมา.]

- หลวงเมือง ดูเถิดมาพากันนั่งเขลา,
ราวกับเต่าไม่รู้สาสึ;
ไม่รู้ว้าพ่อเจ้าจากบุรี.
ทั้งนี้เราผิดเป็นพันไป!
- หลวงวัง แต่ก็เมื่อพ่อเจ้าท่านสั่งห้าม
มิให้ความแพร่งพรายขยายไซ,
เราจะล่วงรู้เหตุได้อย่างไร?
- หลวงเมือง ก็จริงอยู่; แต่ใจนจะนิ่งตาย,
ปล่อยให้ขอมด้อมตามพระร่วงเจ้า
และสังหารนายเราสมมาดหมาย?

นางจันทร์

อย่าห้ามเราเลยท่าน!

เราจะยกไปสู่ศัตรูพาล;

ถึงจะม้วยชนมานก็ตามที.

หลวงว้าง

ไม่จำเป็นแท้ ๆ, แม่ทูนเกล้า,

พวกข้าเจ้าจะรบอย่างเต็มที่;

ยอมตายถวายซึ่งชีวี

เป็นพลี!

หลวงนา

แน่แท้, อย่าสงกา!

นางจันทร์

เราเชื่อแน่! จริงแท้, จะแพ้ยอม

คงไม่ยอม-ยอมตายเสียดีกว่า!

และในการทำท่านห้ามเรานี้

ก็คือว่าเหล่าท่านภักดีแท้,

เราขอบใจ! เราไชร์แม่เป็นหญิง

ก็จะนั่งอยู่ไหน? ไม่ได้แน่!

เราเป็นไทยเชื้อชาตินักรบแท้,

อีกเป็นแม่พระร่วงพ่อเมืองไทย.

เมื่อยามลูกข้าไชร์ไกลบุรี

ข้านี้จะไปแทนให้จงได้;

ชาละโวจะลำบากยากอย่างไร,

เราไชร์ขอลำบากยากเท่ากัน.

ประการหนึ่งลูกชายเราบัดนี้

จะร้ายได้อย่างไรไม่รู้มัน;

ถ้าแม้ว่าลูกชายวายชีวัน,

เราจะทนทุกขนั้นได้ฉันใด.

เหตุฉะนั้นจะไปกับกองทัพ,

ชิงชัยไล่ขับประยุทธ์ใหญ่;

ให้อ้ายขอมอาธรรมจัญไร

พ่ายแพ้ฝีมือไทยโดยพลัน.

ถ้าว่ามีกรรมจำต้องพ่าย

ก็ขอตายพร้อมพวกพลชั้น!

ทั้งทวยเทวาสุราลัย,
ขอให้ช่วยคุ้มภัยพาล.
ขอให้มิช้ยชานะ

แก้ขอมเกะกะหัวหาญ,
เพื่อให้ชาวไทยได้สราญ!

หลวงเมือง เหล่าข้าสากุการด้วยเต็มใจ. [ยกมือไหว้]

ขอพระคุณแม่เจ้าปกเทศ
ช่วยประมุขพลเดชยิ่งใหญ่;
ยามรบอ้ายขอมจัญไร
ขอให้มันแพ้โดยพลัน!

หลวงวัง ขอสิ่งซึ่งประสงค์จงสัมฤทธิ์!

หลวงนา ขอพรจงสิทธิทุกสิ่งสรรพ!

นางจันทน์ อย่าช้า, จงรีบไปพลัน
เตรียมพวกพลชั้นพร้อมไว้. [ต่างคนเข้าโรง]

ตอนที่ ๓

ฉาก : ในป่าที่พักทัพขอม. [เหมือนก่อนนั้นเอง.]

[เป็นเวลากลางคืนดึกสงัด. ที่กลางโรง มีทหารขอมอยู่ยามคนหนึ่ง, ออกง่วง ๆ, อีกครู่ ๑
นายมันค่อย ๆ ย่องออกมา, ค้อมมองดูอยู่; พอได้ทีจึงโดดไปแทงทหารยามขอมด้วยหอกสั้น
ลงโดยไม่ทันร้อง, แล้วชูหอกขึ้นเป็นสัญญาณ.]

เสียงไทย [ร้องให้พร้อมกันในโรง.] ซโย! ซโย! ละไว้, ซโย!

[เสียงเอะอะในโรง, เป็นเสียงโห่ร้องปนกัน เสียงคนเรียกกัน. นักสุวรรณวิ่งออกมา, หน้าตา
ตื่น, มือถือดาบ.]

นักสุวรรณ ขอมตื่น! ขอมตื่น! ตื่นขึ้นเถิด!

เกิดความ! ศัตรูมาอยู่ใกล้!

เร็ว ๆ เข้าหา!

นายมัน อย่างนี้ไป!

หาไม่จะแทงเสียบัดนี้.

จงได้ช่วยพาดฟันเสียทันที;
อย่าทิ้งไว้ให้ตกเป็นเชลย.
เอ็นดูเถิดเพื่อนเอ๋ย!

นักแก้ว

ไม่ควรที่!

ถ้าแม่เพื่อนอยากตายวายชีวี,
จงไปตายในที่ยุทธนา;
จงเชื่อฟังคำเตือน.

นักคุ้ม

เพื่อนพุดดี!

ควรที่ไปตายดาบหน้า.

เสียแรงเป็นทหารชาญศักดิ์ดา,

ต้องไม่ยอมขายหน้า-สู้อยมตาย! [นักคุ้มนักแก้ววิ่งเข้าโรง]

[เสียงเอะอะในโรง, แล้วขอมกับไทยรบตบป่วนผ่านโรงจากขวาไปซ้าย อย่างเช่นก่อนอีก
ครั้ง ๑ แล้วเสียงไทยร้อง “ชโย!” ดังก้อง. แล้วนางจันทน์กับบริวารจึงออกมาจากทางขวา,
กรมการออกทางซ้าย; กรมการต่างหน้าตาขึ้นบาน. ไหว่นางจันทน์.]

นางจันทน์

อย่างไรท่าน?

หลวงเมือง

ก็กิจการนี้ครานี้

สำเร็จอย่างดีสมดังหมาย!

ข้าจัดแจงแบ่งกำลังพลกาย

แยกย้ายกันเข้าโจมตี.

ต่างตนต่างหาญราญรุก,

ทุกคนรู้จักหน้าที่;

ขอมเผละเหม่ออยู่ไม่รู้ที่,

ก็ปนเปื้อนยวบไปจับพลัน.

นางจันทน์

ขอบใจล้วนทั่วทุกตัวคน,

ตลอดทั้งพวกพลแข็งขัน;

ขอมแพ้พวกไทยใจฉกรรจ์,

ทัพมันครานี้แตกกระจาย.

หลวงเมือง

แต่ว่าเดโชตัวกัน

มันเก่งกว่าขอมทั้งหลาย;

ตราบไคมันไซรัยยังไม่ตาย,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อันตรายไม่พ้นด้วยดี.
 ข้าขอกราบลาเรื่อบคลาไคล
 ไปยังสุโขทัยกรุงศรี,
 พยายามตามจับอ้ายอัปรีย์
 ก่อนที่ทำความร้ายนายรัก.
 ตูข้าจะไปกับนายมัน,
 กับจะสรรไพโรฬคนสมควร,
 เลือกลั่นกลาศึกอีกฮัก;
 ไม่ผ่นพักจะไปในพรงนี้.

นางจันทน์

ดีแล้ว; ขอท่านจงไปรอด
 ไปรุ่งปลอดภัย, เป็นสุขเกษมศรี;
 ตัวเราจะเฝ้าธานี.

หลวงเมือง

ข้าขออัญชลีกราบลา. [ต่างคนเข้าโรง.]

องค์ที่ ๕

นาก : ลานวัดพระบรมธาตุ, เมืองสุโขทัย.

[พระร่วง, ผนวชเป็นภิกษุ กวาดลานวัดอยู่.]

พระร่วง

ชะรอยกุศลหนุนหลัง

ยังตามชดเชยแก้ตัวข้า,

จึงได้เดินทางรอดปลอดภัย

กระทั่งถึงมหาธานี.

ได้เฝ้าฯช่วยพระอรหันต์

มากะพัดพึงอยู่เป็นสุข;

ถึงแม้ขอมตามมาถึงที่นี่,

บางทีจะไม่กล้าทำร้าย;

เพราะเป็นชีบานาสงฆ์,

จะมาปลงชีวันกันง่าย ๆ

ชาวบุรีคงเห็นเป็นโทษร้าย,

เหมือนทำลายศาสนาถกถก.

แต่คิดถึงเวียงละโว้, ไธรรณจิต,

ศึกจะติด, ราษฎรเดือดร้อนหมด

ฤาจะรอดเพราะขอมมันยอมมั่ง,

และมัวสะกดรอยกู?

ถ้าหากมันยกเข้าตีเมือง

ก็จะนำแค้นเคืองมากอยู่;

ชาวเวียงจะเห็นเป็นตัวกู

จุหนีเพราะขลาด! อนาถใจ!

[เดโช, แต่งตัวแปลงเป็นไทย, คล้ายนายมัน, ออกมาเมียงมอง; เห็นพระร่วงไม่รู้จักจึงไปนั่งลงยกมือไหว้.]

เดโช

ประทานโทษ, โปรดด้วยเถิดเจ้าข้า,

ข้ามาหาพระร่วงผู้เป็นใหญ่;

ดูข้านี้เป็นคนไทย,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มาไกลจากละโว้ธานี.
ทราบข่าวพ่อเมืองของข้าเจ้า
เข้ามาผนวชอยู่นี้;
ดูข้าจงรักภักดี
หวังที่จะกราบบาหา.
แม้ว่าพระร่วงเธอปราณี.
บางทีจะรับไว้เป็นข้า;
ขอท่านจงได้เมตตา,
จงโปรดช่วยพาข้าไป.

พระร่วง

[พูดรำพึง] เอะ! ชายนี้นาน่าหลากจิต,
ยิ่งคิดยิ่งออกสงสัย.

บุรุษนี้อ้างตนว่าคนไทย,
แต่โฉนพุดแปร่งแกว่งทำนอง?

ชะรอยขอมจะปลอมแปลงมา;

ท่วงที่มีท่าออกจองทอง!

ต้องมีให้ขอมได้สมปอง,

จำจะต้องชักเชือกเกลื่อนไว้ที.

[พูดกับเคโซ] ดูก่อนประสกคนขยัน,

ถ้าจะนั้นจงคอยอยู่นี้;

รูปจะเข้าไปในกุฏิ,

บางทีพระร่วงเธอจะมา. [เข้าโรง.]

เคโซ

ดีแล้วพระร่วง, มิ่งवादดี

ว่ามีซึ่งบุญวาสนา,

ไม่ยำเกรงพระราชาอาญา;

จะถึงอายุขัยในวันนี้!

[นายบุญ, นายมี, กับศิษย์วัดหลายคนพากันออกมา, นายบุญถือเชือกมาเส้น ๑, และนายมี
กับศิษย์วัดอีก ๒ คนถือพลอง; นอกนั้นมือเปล่า.]

นายบุญ

อ้ายคนนี้ใช่ใหม?

นายมี

ใช่ละสิ! พวกเราล้อมไว้อย่าให้มันไปได้!

[ศิษย์วัดล้อมเคโซไว้.]

เดโช เอ๊ะ! อะไรกัน? [ลุกขึ้นยืนตั้งหมัด.]

นายบุญ อย่าต่อสู้! พวกเราจะเอาพลองร่ำเสียดายค่าที่!

[ตรงเข้าไปจับ]

เดโช [สลดแขน] ช้าก่อน! ภูมาดี ๆ-

นายมี อ้ายอัปรีย์, ยังจะมีหน้าโกหก! [นายบุญจะมัด, เดโชคั้น] อย่าเดินไป, อ้ายสัตว์นรก, เดี่ยวกูตีกระบาลแยะ! จับมัน ๆ! [เดโชชักมีดที่ซ่อนในตัวออกมา, นายมีก็ตีด้วยพลองทันที.]
เอ้า, นี่แน่ะ! กูว่าแล้วไม่ฟัง! [ตีอีก.]

เดโช โอ้ย! โอ้ย!

นายมี พออยู่ยัง? ฤจะให้ตีอีกเล่า? - ไว ๆ บุญ, มัดมันเข้า; เดี่ยวแขนมันไหลหลั่ง. [นายบุญมัดเดโช.]

เดโช อนิจจัง, อนิจจา! นี่ข้าผิดอย่างไรฤ?

นายบุญ มึงไม่ต้องทำไขสือ, อ้ายขอมจัญไร!

เดโช พุทโธขอมที่โหนด, ข้าเป็นไทยชาวละโว้-

นายมี [หัวเราะ] โอ้โฮ! โอ้โฮ! โกหกอย่างหน้าด้าน! อ้ายเดียรจนาณมึงไม่รู้วักกูคือใคร. กูกับนายบุญสองคนนี่ไซ้รับเป็นทนายสนิท, คนใช้ซิดของพระร่วงพ่อเมืองละโว้; มึงอย่ามาโยโสโกหกให้หนวกหู. ขึ้นพูดมากไปอีกกูจะกลั่นโมโหไม่ได้, ก็จะไปดลไปด้วยพลองชกอยู่กับที่เท่านั้นเอง.

นายบุญ พวกของมึงเคยไปมเหงพวกกูมากมาย; ถ้าเจ้านายท่านไม่กำชับห้ามปรามไว้ละก็กูจะเอามึงไปทิ้งแม่น้ำเสียดีวนี้! - พวกเราคันดู่ก็, มันจะมีสาตราอาวุธอะไรอีกบ้าง.
[พวกศิษย์วัดคันไ้ด้าบอีกเล่ม ๑, กับยาหอ ๑]

นายมี ดูเอาสิ! มีมาหลายอย่าง; ถ้าใช้อาวุธไม่ได้ก็จะใช้ยาพิษ.

นายบุญ อ้ายอัปรีย์! มีความคิดมากนักหนา; เอมันไว้ทำไมหา- [เงื้อดาบ.]

พระร่วง [ออกมาทันจึงร้องห้าม] อย่า! อย่า! จะฆ่าเขาหาควรไม่; ตัวเขานี้รับใช้เจ้าขุนมูลนาย.

นายบุญ ก็มันนี่เป็นผู้ร้าย, มุ่งหมายมาฆ่าพ่อเจ้า-

พระร่วง ก็ช่างเขา! เรารู้ตัวแล้วก็แล้วกันไป. ออบุญมึงนี่ช่างกระไร. ไม่เ็นิดู; ว่าตัวกูเป็นชีบานาสงฆ์, จะปลงชีพสัตว์หรือมนุษย์ไม่ได้.

[ขณะนี้นายมัน, หลวงเมือง, กับพวกชาวละโว้ออกมา, พร้อมด้วยพวกขุนนางเมืองสุโขทัยและพลเมืองเป็นอันมาก.]

นายมัน อย่างไร? อย่างไร? อยู่ไหนเล่า?

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลวงเมือง พระร่วงเจ้าของเราเธออยู่ไหน ?
เขาว่าอยู่วัดนี้-

นายบุญ นี่เป็นไร!

หลวงเมือง เจ้าประคุณ! [กราบ] ดีใจเหลือประมาณ!

พระร่วง เราขอใจที่ท่านสู่อุตส่าห์
ตามมาสุโขทัย; ขอใจท่าน.

หลวงเมือง อ้ายเดโชชั่วช้าสามัญ
ที่ได้ลอบมาผจญพ่อเจ้าไชยรั,
อวดไว้ว่าจะรีบตระปึง,
ยังไม่มาถึงฤๅไหน?

นายบุญ อ้ายขอมคนนี่ฤๅมิใช่? [ขี้เดโช]

นายมัน นี่แหละอ้ายจัญไรตัวการ!

หลวงเมือง เอ๊ะ! ก็ฉันใดจึงจับได้?
มันมาเมื่อไร?

นายบุญ อ้ายเหิมหาญ
ฟังจะได้เข้ามามีชำนาน,
พบพ่อเจ้ากลางลาน, มันไม่รู้,
จึงเรียนถามถึงองค์พระร่วงเจ้า,
เธอรู้เค้าจึงบอกให้รออยู่;
แล้วท่านสั่งให้ข้าออกมาดู,
จึงได้ตรูกันจับมัดไว้.

นายมัน ฉา ๆ เดโชโอ้อำนาจ,
เก่งกาจยิ่งยวดอวดดีใหญ่,
มึงว่าจะมาสุโขทัย
ลับลี้มิให้ใครล่วงรู้;
ลี้ลับเหมือนกับดำดินมา-
คิด ๆ ก็นำหัวเราอยู่!

มึงเคยทำอำนาจตวาดกู,
บัดนี้ลี้ลุดคู้ขยับตา!

หลวงเมือง อ้ายขอมมุ่งร้ายหมายขวัญ,

ตัวมันกลับกลายเป็นเสียท่า;
บุญนายเรามากเต็มประดา,
อ้ายพาลาจึงแพ้บารมี.

ชะ ๆ อ้ายขอมดำดิน,
สิ้นคิดแล้วฤาอย่างไร?
เสียแรงอวดตนเป็นคนดี,
ไม่ควรถิ่นจะแพ้ลูกศิษย์วัด!

เดโช เอ๊ะ! คนไทย, ช่างกระไรนะเจ้าเอ๋ย,
มาเยาะเย้ยพูดมากปากจืด;
ช่างแคะก่อนว่าसारพัด,
จะชะงัดแต่ปากดอกกระมัง?

 ไม่ช้านักคุ้มจะคุ้มทัพ
พร้อมสรรพพลหาญชาญสะพรั่ง,
เข้าตีเมืองมิง, จงระวัง!
หลวงเมือง เมืองละโว้ก็กำลังมีพรุ่งพร้อม!
เดโช อย่าอวดดี, ถึงจะมีสักเท่าใด
 ไม่ทนทัพกูได้.

หลวงเมือง เฮ้ยอ้ายขอม,
 มิงเคยเห็นพวกกูเคยคู่คุ้ม,
 มิงก็ยอมประมาทจึงพลาดไป.
 อันทัพของมิงมีวผลอ,
 เดินเลอหลับอยู่ในป่าใหญ่;
 พวกกูกระหน่ำระย้าไป,
 สิ้นเสี้ยนจัญไรใจร้าย.

เดโช [ตกใจ] จริงๆ นี่?

หลวงเมือง จริงซี, กูไปล้อม,
 พวกขอมยับยิบนิบหาย.

เดโช ครั้งนี้แสนเจ็บแสนอาย,
 ต้องขอตายไม่อยู่ดูหน้าคน.
 เจ็บนักหนา! ดูราพระร่วงเจ้า,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จงเอาบุญคุณข้าสักหน;
ข้านี้ถึงที่อับจน,
เสียกลเสียทหารชาญยุทธ์.
ข้าเป็นผู้ผิดคิดร้าย,
มุ่งหมายฆ่าท่านเป็นที่สุด;
ขอตายด้วยคมอาวุธ,
จงสั่งให้ทุดหัวพลัน!

พระร่วง

ดูราพญาเดโช,
มึงอย่าโทโสโมหัน;
ตัวกูผู้ทรงพรหมจรรย์
จะห้าหั้นบั้นมึงได้อย่างไร?
จริงอยู่มึงนี้มีโทษผิด,
แต่ชีวิตกูยอมยกให้;
กูจะส่งตัวมึงนั้นไซ้
คืนให้ขุนขอมภูบาล.

เดโช

พระร่วงเจ้า, เรากราบแทบบาท,
ขอจงมีบัญชาสั่งประหาร
ชีวิตข้านี้ไซ้ร้ออย่าได้นาน;
ขออย่าให้ประจานให้อายคน.
ถ้าแม่ส่งข้าไปนครหลวง,
ชนทั้งปวงจะเย้ย-

นายมัน

เฮ้ย! คงป็น!

มิหนำซ้ำได้ทูลทูลดล
ผู้นายตนเป็นคำอวดดีครั้น;
ว่าถ้าแม่พระร่วงยังคงอยู่,
จะไม่ขอคืนสู่เขตขัณฑ์;
อันจะให้กลับไปเมืองมัน
โดยลำพังเข็นนั้นอดสุใจ.
ทำการไม่สมปากว่า
จะเอาหน้าไปวางไว้ที่ไหน?

หลวงเมือง ชอบแล้ว, ควรส่งมันคืนไป
ให้นายมันฆ่าจึงควรการ!

พระร่วง ถึงอย่างไรเราไซ้เป็นไม่ฆ่า
ดูราออมันใจหาญ,
มึงจงคุมขอมไปอย่าได้นาน
แทบชานนครหลวงโดยดี;
มอบให้แก่ชายประตุ,
บอกว่ากูผู้ขับทศรี
คิดถึงพันธุมบดี,
ฝากบรรณการนี้ลงมา. [นายมันพาเดโชเข้าโรงไป]

หลวงเมือง บัดนี้ก็เสร็จสิ้นเรื่อง
ระคายเคืองเบื่องบาพนาถา,
ขอเชิญกลับละโว้พารา
เพื่อร่วมเย็นแก่ประชากราษฎร.

พระร่วง เราก็คิดจะกลับอยู่แล้วนา,
แต่ต้องลาสิกขาบทก่อน;
ท่านจงคอยสักหน่อย, อย่าเร่งร้อน,
เรลาก่อน-จะไปลาพระอาจารย์. [เข้าโรง]

มหาราชครู ท่านช่างดีแท้ ๆ เจ้าประคุณ,
น่านิยมชมบุญของท่าน!

อำมาตย์ ๑ อันอ้ายขอมทะนงจงผลาญ
ท่านยังไม่เอาชีวิตมัน.

อำมาตย์ ๒ ไม่มีพยาบาทจองเวร,
เห็นท่านดีจริงเป็นแม่นมั่น.

อำมาตย์ ๑ น่ารัก!

อำมาตย์ ๒ น่าไหว!

พวขุนนาง ใจดีครั้น!

มหาราชครู เธอเที่ยงตรง!

อำมาตย์ ๑ ทรงธรรม-

อำมาตย์ ๒ ดังตราฐ!

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลวงเมือง

ดูก่อนท่านอำมาตย์มนตรี,
เห็นเพียงนี้ยังชมการเมือง;
ถ้าหากว่าท่านไซร้ได้ล่วงรู้
ว่าเธออยู่ปรกติฉันใด,
ท่านคงจะชมยิ่งกว่านี้
และเห็นว่าไม่มีใครเปรียบได้!

พระร่วงรักประชาชนชาวไทย
เหมือนลูกในไส้ทั่วทั้งนั้น.

บได้คิดถึงตนสุนัข
ลำบากกายใจทุกสิ่งสรรพ,
ขอแต่ให้ไพร่ฟ้าประชาชนันต์
เกษมสันต์สำราญ, ท่านพอใจ.

จิตท่านโอบอ้อมอารี
จะมีใครเสมอเหมือนก็หาไม่;

ถ้าแม้ใครมีเรื่องขุ่นเคืองใจ
ก็ช่วยให้เหตุร้ายกลายเป็นดี.

กอบด้วยเมตตาการุญ,
มีคุณแก่ข้าบทิศ

ยิ่งบิดรมารดาปราณ,
ชาวบุรีละไว้สุขสำราญ,

เดิมที่เราแม้แต่กลัวยอม

ระยอบยอมให้มันข่มเหงหาญ;

ท่านปลุกใจให้เราคิดการ

อาจหาญขัดขอมไม่ค้อมคู้.

พระร่วงเธอหวังตั้งใจ

ให้ไทยเป็นไทยได้จริงอยู่,

จึงมาชวนท่านไซร้ไปช่วยสู้

ข้าศึกศัตรูของชาวไทย.

แต่เหล่าท่านพันเอนข้องขัด

จะจัดทัพไปช่วยหาได้ไม่;

พอพระร่วงรู้เหตุเภทภัย
ว่าทำพยอมยกไปยังธานี.
รู้ว่ามาจับตัวพ่อเจ้า
เพื่อเอากลับไปกรุงศรี;
จึงรีบจากละโว้ธานี
เพื่อล่อขอมอภัยให้ตามมา,
จะได้ละเว้นการโจมตี
บุรีละโว้เวียงข้า;

พระร่วงยอมตายแต่เอกา
เพื่อมิให้เหล่าข้าพลอยบรรลัย.

อันเจ้าขุนมูลนายไหนจะมี
เหมือนพระร่วงองค์นี้หาไม่มี!
เป็นเยี่ยงอย่างประเสริฐเลิศไทย,
ชื่อจะยังคงไปชั่วดินฟ้า!

มหाराชครู

สุโขทัยนี้ไชยรู้ได้ลำดับ
กิตติศัพท์พระร่วงนาถา,
รู้ยู่ที่ทางสุธรรมา
อีกทั้งมีปัญญาวีราชาญ.
สามารถอาจคิดเอาเปรียบขอม,
ตักน้ำด้วยชะลอมของท่าน;
เหมือนบอกกล่าวแก่ท้าวขอมพาล
ว่าท่านจะไม่ยอมอ่อนต่อไป.

สุโขทัยก็นิยมชมด้วย,
อยากจะใคร่ไปช่วยด้วยทัพใหญ่;
แต่มีเหตุขัดขวางอยู่อย่างไร,
ท่านไชยยอมรื่อยอยู่แล้วดี.

[กล่าวกับพวกขุนนางสุโขทัยต่อไป.] :-

อันพ่อขุนทูนเกล้าของเราไชย
ได้เสด็จสวรรคตแต่เดือนสี่;
ไม่มีกษัตริย์ครองปฐพี,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นที่ว่าเหวใจประชา.
อันพระร่วงทรงคุณบุญมี,
เห็นว่าจะเป็นที่ร่มเกล้า;
ควรอัญเชิญขึ้นเป็นพระราชา
ครอบครองอาณาประชารา.
ท่านจะเห็นอย่างไร ?

อำมาตย์ ๑

ใจข้านี้.

เห็นชอบด้วยเต็มที.

หลวงเมือง

อ๊ะ! ซ้ำก่อน!

ท่านจะเชิญพระร่วงเป็นพุทธ
ครอบครองนครสุโขทัย.
อันชาวละโว้พารา
จะให้คิดหาพ่อเมืองใหม่,
ยังไม่แลเห็นว่าบุคคลใด
จะได้เหมือนพระร่วงองค์นี้
ขอท่านจงตรอง—

มหาราชครู

ท่านต้องตริ,

ดำริรอบคอบจึงควรที่;
สุโขทัยเป็นมหานครนี้
ควรเป็นที่สถิตพระราชา.
ถ้าแม้พระร่วงขึ้นทรงราชย์
เถลิงอาสน์สุโขทัยพรรษา,
พระเกียรติจะกระเดื่องเรื่องเดชา—
นภาพทั่วทิศานุทิศ.
ส่วนเมืองละโว้มารวม
ร่วมอาณาจักรจะสถิต
มั่นคง, เพราะองค์พระบพิตร
จะแผ่ฤทธิ์ปกครองป้องกัน.
อันว่าละโว้เวียงท่าน
จะได้เป็นเมืองด่านเขตขัณฑ์;

ชาวไทยไพร่ฟ้าประชานันต์
จะรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นดี.

จะสามารถต่อสู้ศัตรูจอม
ด้วยสมัครพรรคพร้อมเต็มที่:

อำมาตย์ ๑

อันพระครูแถลงแจ้งครั้งนี้,
เราทั้งหลายเห็นดีทุกประการ.
ตัวท่านไม่ควรจะขัด;
ที่นายท่านเป็นกษัตริย์มหาศาล,
เราจะได้พึงโพธิสมภาร
เป็นสุขสำราญทั่วกัน.

หลวงเมือง

เมื่อได้ไต่ตรองดูรอบคอบ,
ก็เห็นชอบเห็นจริงทุกสิ่งสรรพ;
ขอแต่ให้ไพร่ฟ้าประชานันต์
เกษมสันต์เสมอหน้าคณาไทย.

อำมาตย์ ๒

การที่ปรองดองกันเช่นนี้,
เราทั้งหลายยินดีหาหน่อยไม่.
ควรทูลเชิญวันนี้เที่ยวเป็นไร ?

มหาราชครู

โน่นแน่ท้าวไทเสด็จมา.

[ทุกคนหมอบลง, รอพอพระร่วงซึ่งเสด็จมาแล้วดำเนินออกมา, จึงถวายบังคมพร้อมกัน พระ
ร่วงตะลึงและอยู่ครู่ ๑ แล้วจึงพูด.]

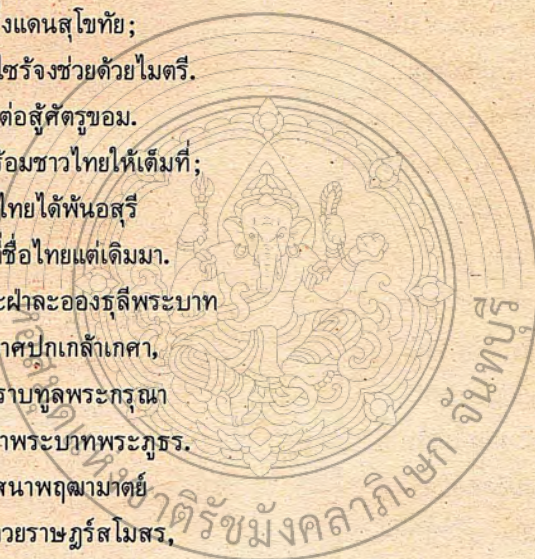
พระร่วง

ดูราชวาทนครสุโขทัย
เราขอขอบใจท่านนักหนา,
เมื่อเราพลัดพรากจากพารา
ได้มาอาศัยในกรุงนี้,
ก็ได้อยู่เย็นเป็นสุข
นิรทุกข์นิรภัยได้เต็มที่;
เราจะต้องขอลากลับธานี,
อีกทั้งมีปราชญ์จะขอแรง.
เมื่อความทราบถึงนครหลวง
ว่าปวงชาวละโว้ขึ้นแข็ง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดิฉันขอมล่อมผลบุญเสียลานแสง,
 บางที่จะส่งแรงมารุกกราญ,
 เพื่อบำราบปราบปรามชาวละโว้
 ที่โยโสสามารถอาหาญ;
 ขอทัพสุโขทัยช่วยชาญ
 จงไปช่วยทำการชิงชัย.
 ถ้าแม่ขอมได้ละโว้ธานี,
 บางที่จะเลยมาได้
 จนถึงซึ่งแดนสุโขทัย;
 ฉะนั้นไซ้จึงช่วยด้วยไมตรี.
 ช่วยเราต่อสู้ศัตรูขอม.
 พรักพร้อมชาวไทยให้เต็มที;
 ให้ทวยไทยได้พ้นอสุรี
 ให้สมที่ชื่อไทยแต่เดิมมา.
 ขอเดชะผาละองค์ธุลีพระบาท
 บงกชมาศปุกเกล้าเกล้า,
 ข้าขอกราบทูลพระกรุณา
 ทราบฝ่าพระบาทพระภูธร.
 ข้าเจ้าเสนาพฤดามาตย์
 อีกทั้งทวยราชภูริสโมสร,
 ระยอบนอบเศียรถวาย
 ทูลวอนพระองค์ผู้ทรงธรรม.
 ขอเชิญพระองค์ขึ้นทรงราชย์
 เถลิงอาสน์สุโขทัยวังสวรรค,
 เพื่อผดุงไพร่ฟ้าประชานันต์
 เกษมสันต์ทั่วแคว้นแดนไทย.
 ขอเชิญจรโลงแหล่งหล้า,
 เป็นสง่าดังดวงมณีใส;
 พระเกียรติเกริกแคว้นแดนไกล,
 ทวยไทยพึงโพธิสมภาร.

มหाराชครู

หลวงเมือง อันชาวสุโขทัยไผ่จำนง
 เชิญพระองค์เป็นกษัตริย์มหาศาล,
 ข้าบาทผู้ราชบริพาร
 พลอยมีจิตสमानไม่ตรี.
 จะได้ฟังพระองค์ผู้ทรงราชย์,
 ทูลธุลีพระบาทเหนือเกสี;
 ปวงชาวละโว้ธานี
 ก็จะได้เปรมปรีดิ์ทั่วกัน.

ขอพระองค์จงทรงซึ่งเดชะ
 ชัยขานะศัตรูผู้แข็งขัน;
 พระชนม์ยืนหมื่นขวบจวบสิ้นกาลปี,
 ให้ชาวไทยเกษมสันต์นิรันดร!

พระร่วง

ดูก่อนราชครูผู้ฉลาด
 อีกทั้งทวยราชภูธรโมสร
 อันท่านกล่าวพจน์สุนทร
 วังวอนให้เราผ่านธานี.
 เรานี้ปัญญาย่อหย่อน,
 ยังอ่อนความคิดไม่เต็มที;
 แต่ไฉนจะคิดหลิกลิ,
 ท่านนิยมยินดีพร้อมเพรียง;
 เราขัดคำวอนท่านมิได้,
 ไม่มีแก่ใจจะได้เลี้ยง.

เราขอปัญญาไม่เอนเอียง,
 จะตั้งจิตให้เที่ยงในทางธรรม.

เราจะบำรุงกรุงไกร
 ให้ทวยไทยอิสระเกษมสันต์;
 ขอพระไตรรัตน์คุณอนันต์
 และเทวัญเป็นพยานวาจา.

มหาราชครู

ข้าขอบังคมยุคลบาท
 รับราชบรรหารเหนือเกศา;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอพระองค์ทรงเจริญชนมา,

เพื่อบำรุงไพร่ฟ้าประชากร.

[พระมหาราชครูให้สัญญา, พราหมณ์แป่สังข์, จึงพนักงานเชิญพระกลดสี่ขาวมาขึ้นถวาย
พระร่วง, และบรรดาขุนนางและพลเมืองถวายบังคมพร้อมกัน, และเสียงคนร้อง “ชโย” อยู่
เชิงแซ่ที่ทางข้างในโรง, ครู่ ๑ จึงสงบเสียง.]

พระร่วง

ที่ท่านเชิญเราขึ้นทรงราชย์

เถลิงอาสน์สุโขทัยสโมสร;

เราจะประกาศนการนคร

ให้ประชาชนนิกรสุขสราญ.

ซึ่งท่านให้อิสริยยศ

เรามีอาหาพจน์พอดตอบท่าน;

ขอแต่ให้เสนาพดุมอาจารย์

สมัครสมานสามัคคี.

อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง

ลุ่มหลงริษยาไม่ควรที่;

อย่าต่างคนต่างแข่งกันแย่งดี;

อย่าให้ช่องไพร่ที่มั่งร้าย.

แม้เราริษยากันและกัน

ไม่ช้าพลันจะพากันฉิบหาย;

ระวีการยุยงส่งร้าย,

นั่นแหละเครื่องทำลายสามัคคี.

คณะใดศัตรูผู้ฉลาด

หมายมาดทำลายให้เร็วรี,

ก็ยุแยกให้แตกสามัคคี,

เช่นกษัตริย์ลิซชวีวงศ์โบราณ.

พราหมณ์ผู้เดียวรับใช้ไปยุแหย่

สาระเนญญาดีให้แตกฉาน,

จนเวลาศัตรูจู๋ไปราญ

มัวเกียวกันเสียการ, เสียนคร.

ฉะนั้นชาวไทยจงร่วมรัก,

จงร่วมสมัครสโมสร,
 เอาไว้เผื่อเมื่อมีไพร่รออนุ
 จะได้สู้ตัสกรด้วยเต็มแรง.
 ไทยรวมกำลังตั้งมั่น
 จะสามารถป้องกันชนแข็ง,
 ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง
 มายุทธ์แย่งก็จะปลาดไป
 ขอแต่เพียงไทยเราย่ำผลาญญาติ;
 ร่วมชาติร่วมจิตเป็นข้อใหญ่;
 ไทยอย่ามุ่งร้ายทำลายไทย,
 จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง.
 ให้นานาภาษาเขานิยม
 ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง;
 ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง,
 ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลกา.
 ช่วยกันเต็มใจใฝ่ผดุง
 บำรุงทั้งชาติศาสนา,
 ให้อยู่จนสิ้นดินฟ้า;
 วัฒนาเถิดไทย, ไชโย!
 [คนอื่นก็ร้อง “ไชโย” ตาม]

จบเรื่องพระร่วงเพียงนี้.

บทเสริมท้าย

บทละครพูดคำกลอน

เรื่อง พระร่วง

พระราชนิพนธ์ใน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดย

ผศ.ยุพร แสงทักษิณ

บริษัท ไทยร่วมเกล้า จำกัด สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง

๑. ความนำ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับพระสมัญญาภิไธยว่า “สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า” เพราะทรงพระปรีชาสามารถและพระอัจฉริยะอันสูงยิ่งในด้านการกวีและการประพันธ์หนังสือ บทพระราชนิพนธ์มีมากมายซึ่งแตกต่างกันทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบ รูปแบบการประพันธ์ที่โปรดมากที่สุดรูปแบบหนึ่ง คือ **บทละครพูด** ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ไว้ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง บทละครพูดร้อยกรองที่เป็นที่นิยมอ่านและเล่นละครกันอย่างแพร่หลายเรื่องหนึ่งได้แก่ **บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง** ซึ่งเป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกแห่งอาณาจักรสุโขทัย คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เรื่องพระร่วงนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครร่ำมาก่อน ภายหลังจึงทรงดัดแปลงแก้ไขมาเป็นบทละครพูดคำกลอนอีกทีหนึ่ง และยังทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครร้องอีกสำนวนหนึ่งด้วย เดิมทีทรงเรียกว่า **เรื่องขอมดำดิน** ต่อมาจึงทรงเปลี่ยนเป็นเรื่องพระร่วง

๒. ลักษณะคำประพันธ์

ส่วนใหญ่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนประสม คือ แต่ละวรรคมีจำนวนคำตั้งแต่ ๖ ถึง ๙ คำ ปะปนกันไป มีบางตอนที่ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยคำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายร้อยแก้ว คือ แต่ละวรรคมีจำนวนคำไม่จำกัด แต่จะมีการส่งสัมผัสระหว่างวรรค

๓. จุดมุ่งหมาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๕ เพื่อให้สมาชิกเสือป่ารักษาดินแดนสามารถจะนำไปเล่นเป็นละครปลุกใจให้เกิดความรักและภูมิใจในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๔. บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง

การที่บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงเป็นที่นิยมอ่านและเล่นละครกันอย่างแพร่หลายมาแต่อดีตจนปัจจุบันนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องที่มีคุณค่ามากเรื่องหนึ่ง จึงเป็นที่น่าสนใจสำหรับผู้ศึกษาวรรณคดีจะได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางมากกว่ามุ่งอ่านเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินเท่านั้น โดยพิจารณาจากเนื้อเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา และสภาวะ (ความรู้และข้อคิด) ที่ปรากฏในเรื่อง

ก. เนื้อเรื่อง บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำเค้าโครงเรื่องมาจากตำนานในพงศาวดารเหนือ แต่เนื่องจากเรื่องที่เล่าไว้มีปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่

ทำให้รู้สึกว่ามีลักษณะเป็นนิทานมากกว่าจะเป็นเรื่องจริง ทั้ง ๆ ที่เรื่องพระร่วงมีจริงในพงศาวดาร พระร่วงก็คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ กษัตริย์พระองค์แรกผู้ครองกรุงสุโขทัยนั่นเอง ดังนั้น เมื่อทรงนำเรื่องนี้มาพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงใช้ความรู้ทางพงศาวดารและทางโบราณคดีสนับสนุนตำนานเรื่องพระร่วงในพงศาวดารเหนือด้วยพระปรีชาญาณว่า เรื่องจริงควรจะเป็นอย่างไร โดยเฉพาะเรื่องปาฏิหาริย์ต่าง ๆ แล้วทรงพระราชนิพนธ์ตามที่ทรงสนับสนุน เช่น เรื่องชะลอมใส่น้ำ ในตำนานกล่าวว่า เป็นเพราะพระร่วงมีวาจาสิทธิ์สั่งให้ช้างอยู่ในชะลอมได้ พระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์ว่า พระร่วงให้สานชะลอมตาดี่ ๆ แล้วใช้ขันทายช้างใน ทำให้ช้างน้ำได้เช่นเดียวกับครุสน้ำในปัจจุบันนี้ ส่วนวาจาสิทธิ์ของพระร่วงนั้น ก็ทรงตีความอธิบายว่า น่าจะหมายถึงเมื่อพระร่วงตรัสสิ่งอะไร ประชาชนก็เชื่อและปฏิบัติตามทุกอย่าง เพราะนิยมนับถือในความมีสติปัญญาอันเฉียบแหลมของพระองค์ หรือเรื่องขอมคำดินก็ทรงสนับสนุนว่า หมายถึงการที่พญาเดโชปลอมตัวแอบเดินทางไปเมืองสุโขทัย โดยมีให้ผู้ใดพบเห็นหรือจำได้เหมือนคำดินไปนั่นเอง จะเห็นได้ว่าบทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงมีเนื้อเรื่องที่สมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือมากกว่าในตำนานพงศาวดารเหนือ ผู้อ่านจึงรู้สึกว่าการอ่านเรื่องจริง ไม่ใช่ นิทานโกหกเหลวไหล

เนื้อเรื่องในบทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงนั้นแม้จะเป็นเรื่องในพงศาวดาร แต่ก็ชวนให้ติดตาม เมื่อเริ่มเรื่องก็มีปัญหาเกิดขึ้นในเมืองละโว้คือ เรื่องความยากจนข้นแค้นของประชาชน แต่ก็ถึงเวลาที่จะต้องส่งส่วยน้ำไปให้กษัตริย์ขอมในฐานะเมืองขึ้น พระร่วงซึ่งเป็นพ่อเมืองจึงต้องหาวิธีแก้ปัญหาด้วยสติปัญญาและไหวพริบอันชาญฉลาด จนในที่สุดก็แก้ปัญหาได้สำเร็จ แต่ก็ทำให้เกิดปัญหาตามมาคือกษัตริย์ขอมกริ้ว ให้นายทหารยกทัพมาจับตัวพระร่วงไปลงโทษ ด้วยความจงรักภักดีของข้าทหารและประชาชน และความมีสติปัญญาของพระร่วง ทำให้พระร่วงสามารถรอดพ้นจากการถูกจับ และเมืองละโว้ก็ไม่ถูกขอมโจมตี ในที่สุดพระร่วงก็ได้ขึ้นครองเมืองสุโขทัย โดยรวมเมืองละโว้เข้าไว้ในอาณาจักร จะเห็นว่าเนื้อเรื่องเน้นหนักไปในด้านให้เห็นพระเกียรติคุณและพระปรีชาสามารถของพระร่วงและความจงรักภักดีของประชาชนว่า เมื่อใดที่ประเทศประกอบไปด้วยลักษณะสองประการนี้ ผู้ใดจะมาทำอันตรายให้ย่อยยับไปไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่เด่นชัด คือ ทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่งในการทรงเลือกเรื่องที่มีเนื้อหาปลูกใจมาทรงพระราชนิพนธ์ให้คนไทยได้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยไม่ต้องทรงบอกกล่าวตรง ๆ แต่ผู้อ่านจะรู้สึกชื่นชมและประทับใจพระมหากษัตริย์ของไทย และเกิดความรู้สึกมุ่งมั่นที่จะสืบทอดความจงรักภักดีของประชาชนไทยในสมัยโบราณไว้ตลอดไป

ข. ตัวละคร ตัวละครในบทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงมีลักษณะสมจริงคือ เหมือนคนจริง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบุคลิกลักษณะหรือการกระทำ โดยเฉพาะตัวละครบางตัวที่สร้างขึ้นมาจากบุคคลจริงในพงศาวดาร เช่น พระร่วง นักคุ้ม เป็นต้น ที่น่าสนใจคือ ไม่ว่าจะเป็นตัวละครฝ่ายไทยหรือขอม ไม่ว่าจะเป็นตัวละครนั้นจะเป็นทหาร ขุนนาง หรือพลเมือง ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็ตาม ต่างมีความรักชาติ

และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของตนทั้งสิ้น นี่ย่อมแสดงให้เห็นถึงพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้อย่างเด่นชัด ตัวละครในเรื่องนี้มีมากมายตามความจำเป็นในท้องเรื่อง แต่มีตัวละครที่มีบทบาทเด่น 4-5 ตัวซึ่งนำพิจารณาเป็นพิเศษได้แก่

พระร่วง เป็นตัวละครเอกที่มีบทบาทเด่นที่สุด จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมุ่งที่จะสรรเสริญพระเกียรติของพระร่วงเป็นพิเศษ พระองค์ได้ทรงแสดงถึงลักษณะอันควรแก่การยกย่องสรรเสริญของพระร่วงตั้งแต่เริ่มเรื่อง คือ พระร่วงเป็นพ่อเมืองที่เปรียบดังพ่อของประชาชนจริง ๆ มีความห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎร เมื่อราษฎรเดือดร้อนอดอยากก็พลอยเป็นทุกข์ไปด้วย พยายามที่จะไม่ให้เกิดความเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น จึงได้ยึดเวลาการส่งส่วยน้ำไปให้กษัตริย์ยอมตามประเพณี เมื่อนายทหารขอมมาทวงส่งส่วยน้ำ พระร่วงก็ได้แสดงมารยาทอันงดงามต้อนรับ และแสดงไหวพริบสติปัญญา ออกอุบายพูดจาหวานล่อม จนสามารถทำให้ขอมยอมสัญญาว่าจะขนน้ำไปแทน นอกจากนี้พระร่วงยังมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เช่น รู้จักคิดนำชะลอมมาขายขึ้นในน้ำแทนตุ่ม ทำให้สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปได้เปลาะหนึ่ง จะเห็นว่าเมื่อเกิดปัญหาครั้งใด พระร่วงก็จะวางอุบายแก้ปัญหาเพื่อมิให้ประชาชนเดือดร้อน แม้ตัวจะตายก็ยอม เช่น การเดินทางหลบหนีไปบวชที่สุโขทัยเมื่อรู้ว่าขอมจะมาจับตัวก็เพื่อล่อให้ขอมติดตามตนไป จะได้ไม่รุกรานเมืองละโว้ จะเห็นว่าพระร่วงสามารถแก้ปัญหาในครั้งนี้ได้ นั้น เกิดจากความสามารถในเชิงการเมือง คือ แลเห็นการณ์ไกลว่าจะเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นในอนาคต และก็เป็นที่จริงตามที่คาดหมาย และด้วยไหวพริบเป็นเลิศ จึงจับน้ำเสี่ยงได้ว่าชาวไทยที่ไปถามหาเป็นขอมปลอมตัวมา ทำให้ไหวตัวทัน ในที่สุดขอมก็ถูกจับได้ เนื่องจากพระร่วงยึดมั่นอยู่ในพุทธศาสนา จึงให้ปล่อยตัวพญาเดโชกลับไปบ้านเมืองขอมโดยไม่ทำร้ายฆ่าฟัน ด้วยสติปัญญาอันชาญฉลาดและความมีเมตตาธรรม จึงทำให้พระร่วงได้รับการอัญเชิญให้เป็นกษัตริย์กรุงสุโขทัย เพราะชาวสุโขทัยเชื่อมั่นว่าพระองค์จะปกครองบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่ประชาชนได้ จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งสรรเสริญพระร่วงทุกด้านคือ มีสติปัญญา มีไหวพริบ มีความกล้าหาญ และมีคุณธรรม เช่น ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท กตัญญูต่อมารดา เมตตาศัตรู เป็นต้น ตัวละครพระร่วงจึงเป็นที่ประทับใจฝังอยู่ในความทรงจำของผู้อ่านตลอดมา

นายมันนี่นยาว เป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญตัวหนึ่ง นายมันนี่นยาวเป็นตัวอย่างของพลเมืองที่สามารถช่วยชาติได้โดยไม่ต้องเป็นทหารหรือข้าราชการ นายมันนี่นยาวเป็นผู้ที่มีความรักชาติและจงรักภักดีต่อพระร่วงเป็นพิเศษ จึงพยายามทุกวิถีทางที่จะช่วยให้พระร่วงไม่ต้องถูกจับและรอดพ้นจากอันตราย เป็นคนที่มีสติปัญญา มีไหวพริบและมีความกล้าหาญ เห็นได้จากตอนออกอุบายหลอกบรรดาพวกทหารขอมให้หลงกล จนสามารถหลบหนีจากการถูกคุมตัว ไปบอกความลับแก่บรรดาขุนทหารเมืองละโว้ จนสามารถยกทัพไปโจมตีกองทัพขอมได้สำเร็จ นายมันนี่นยาวเป็นตัวละครที่จะขาดเสียมิได้ เพราะเป็นผู้ช่วยแก้ไขและคลี่คลายปัญหา ทำให้เหตุการณ์กลายเป็นดี

นางจันทร์ เนื่องด้วยอยู่ในฐานะพระแม่เจ้าและมีเชื้อสายนักรบไทย จึงมีความรับผิดชอบต่อชาติบ้านเมืองและประชาชน ไม่หวาดหวั่นเกรงภัยอันตรายใด ๆ แม้ตัวจะต้องตาย ความกล้าหาญของนางเห็นได้จากกรยกทัพออกไปรบกับข้าศึก เป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญทางกลยุทธ์เป็นอย่างดี ดังเช่น แนะนำทหารของไทยให้รอนดึกสงัด เมื่อศัตรูนอนหลับแล้วจึงค่อยโหมโจมตีมิทันให้ตั้งตัว นางจันทร์เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า สตรีก็สามารถช่วยชาติบ้านเมืองได้เช่นเดียวกับบุรุษ

นักคัม นักคัมเป็นตัวละครฝ่ายข้าศึกที่ประทับใจผู้อ่านในด้านที่เป็นตัวอย่างของนายทหารที่ดีคือ มีระเบียบวินัยและวาจาสัตย์ ไม่ยอมให้ใครดูแคลนได้ นักคัมยอมรับผิดอย่างตรงไปตรงมาต่อท้าวพันธุภษัตรีย์ขอม เมื่อตนพลาดเสียรู้พระร่วงจนต้องขนน้ามาเอง นักคัมมีนิสัยที่น่ายกย่องอีกข้อหนึ่งคือ เห็นอกเห็นใจผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ไม่อยากฆ่าเติม ดังเช่นเมื่อรู้ว่าชาวไทยอึดคัดขัดสน กองทหารขอมจะต้องมาพักอยู่หลายวันตนจึงให้เตรียมข้าวปลาอาหารมาเอง และเมื่อพระร่วงพูดจาหวานล่อมก็ใจอ่อนจนต้องพลาดท่าเสียรู้ ข้อเสียของนักคัมคือ นักคัมมีความประมาท ดูถูกฝีมือและสติปัญญาชาวไทยจึงทำให้ตนเองต้องเดือดร้อน แต่นักคัมโชคดีที่มีภษัตรีย์ที่ดีเช่นท้าวพันธุฯ ซึ่งเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในเหตุผล นักคัมจึงไม่ถูกลงอาญา

พญาโคธ เป็นนายทหารขอมที่มีความกล้าหาญไม่รักตัวกลัวตาย มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของตนเป็นเลิศ รักษาวาจาสัตย์และศักดิ์ศรี แต่เป็นผู้ที่มีนิสัยมุทะลุดัน ไม่รอบคอบและหมิ่นประมาทฝีมือของศัตรู ทำให้ไม่สามารถทำงานตามที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จได้

ก. บทสนทนา บทสนทนาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในบทละครพูด ผู้อ่านจะเข้าใจเรื่องราวและรู้จักตัวละครได้จากบทสนทนาทั้งสิ้น จะเห็นว่าในบทละครพูดแทบจะไม่มีบทบรรยายหรือบทพรรณนา ทั้งนี้เพราะตัวละครแสดงบทบาทเอง โดยผู้ประพันธ์ไม่ต้องบอกเล่าไว้เหมือนในนวนิยายหรือเรื่องสั้น การอ่านบทละครพูดจึงเหมือนกับได้ดูการแสดงมากกว่ามีผู้มาเล่าเรื่องให้ฟัง

ลักษณะบทสนทนาในบทละครคำกลอนเรื่องพระร่วงแตกต่างไปจากคำพูดในชีวิตจริง เนื่องจากทรงพระราชนิพนธ์เป็นกลอนประสม จำนวนคำที่ใช้มี ๖-๙ คำ มีสัมผัสตามข้อบังคับของกลอนคือ คำสุดท้ายของวรรคแรกจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ของวรรคที่ ๒ คำสุดท้ายของวรรคที่ ๒ จะส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรคที่ ๓ และคำสุดท้ายของวรรคที่ ๓ จะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ของวรรคที่ ๔ เป็นเช่นนี้ไปโดยตลอด

แม้ว่าบทสนทนาจะเป็นกลอน แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงคำนึงถึงความจริงในการโต้ตอบ ดังนั้นในบางครั้งจะเห็นการโต้ตอบของตัวละครที่แยกคำในวรรคออกเป็นคนละบรรทัด แล้วใช้เครื่องหมายวรรคตอน เช่น ? ! เป็นต้น ดังตัวอย่าง

“พระร่วง ถ้าเราทำได้จริงดังยุบล,
 จะรับขนแน่ๆ ?

นักคุ้ม

อย่าสงสัย

เป็นรับขนแท้ ๆ !

พระร่วง

แน่ๆ ไ?

นักคุ้ม

เราใช้เสนของภูบาล

ผู้ขุนขอม, จะยอมเสียวะจี

เป็นไม่มีโดยแท้.

พระร่วง

แน่นอน ท่าน ?”

จะเห็นว่าถ้าเอามาเรียงให้เป็นวรรคปกติก็จะมีลักษณะนี้คือ

“ถ้าเราทำได้จริงดังยุบล
จะรับขนแน่ๆอย่าสงสัย
เป็นรับขนแท้ ๆ แน่ๆ ไ?
เราใช้เสนของภูบาล
ผู้ขุนขอมจะยอมเสียวะจี
เป็นไม่มีโดยแท้แน่นอน ท่าน”

อนึ่งการใช้บทสนทนาโต้ตอบด้วยกลอนนั้นสังเกตได้ว่า ส่วนใหญ่มักจะใช้สำหรับตัวละครที่มีบทบาทและฐานะสำคัญ เช่น พระร่วง นักคุ้ม ท้าวพันธุม เป็นต้น ส่วนตัวละครที่ไม่สำคัญ เช่น นายบุญ นายมี ไพร่ ทหารที่ ๑ ทหารที่ ๒ เป็นต้น จะใช้คำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายร่ายยาว คือ ไม่จำกัดจำนวนคำในวรรค แต่มักจะมีสัมผัสระหว่างวรรค โดยคำสุดท้ายของวรรคจะส่งสัมผัสไปยังคำใดก็ได้ในวรรคต่อไป เช่น บทสนทนาระหว่างนายบุญและนายมี

“มี

เจ้าพระคุณขอให้พ่อเจ้าไทยได้สมความปรารถนา, จะได้รอดพ้นจาก
อ้ายพวกยักษ์ไปทีหนึ่ง.

บุญ

สุอย่าพูดอิงให้มากไป กูเข้าใจว่ามีพวกไอ้ขอมปลอมตัวตามกูมา; แต่ว่า
ไม่เป็นไร, ในทีนี้มันทำไมเราไม่ได้ดอก, เป็นแต่จะเก็บความไป
บอกอ้ายตัวนาย. ก็อาจจะให้ร้ายแก่ตัวเรา.

การที่ให้ตัวละครสนทนาโต้ตอบคล้ายร่ายยาวนั้น ทำให้ใกล้เคียงกับบทสนทนาในชีวิตจริง ซึ่งเป็นร้อยแก้ว ไม่ได้จำกัดจำนวนคำและสัมผัสตำแหน่งที่แน่นอนมากยิ่งขึ้น และยังช่วยเปลี่ยนบรรยากาศได้

บทสนทนาในเรื่องพระร่วงนับว่าเป็นบทสนทนาที่ดีได้ เพราะมีความกระชับและเหมาะสมกับบทบาทและฐานะของตัวละคร ช่วยให้ผู้อ่านรู้จักและเข้าใจการกระทำและอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้ เช่น

พระร่วง

ข้าขอโทษ ;

ขอท่านอย่าโกรธเลยนะท่าน ;
เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ,
ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ
อย่างเลิศจี, ตามมีและตามเกิด,
ให้เพลินเพลิดเพลินกว่าจะกลับ :-
เฮ้ย, หนายไว ๆ, ไหนสำหรับ?
ยังตกแต่งไม่สรรพฤๅฉันใด?
[ทนายหลายคนยกส้ารับออกมาตั้ง]
ขอเชิญท่านนายทหารผู้มียศ
จงลิ้มรสทั้งหมูเปิดไก่,
กินเด็ดเสนา, อย่าเกรงใจ,
ขอให้อ้อมหน้าแลสำราญ.

จะเห็นว่าตอนที่พระร่วงพูดกับนักคุ่มซึ่งเป็นนายทหารขอม จะมีน้ำเสียงอ่อนโยนเพราะนักคุ่มเป็นทั้งแขกผู้มีอำนาจและยศศักดิ์ ส่วนตอนที่พูดกับทนายคือ “เฮ้ย; หนายไว ๆ, ไหนสำหรับ? ยังตกแต่งไม่สรรพฤๅฉันใด?” นั้น จะเห็นว่ามีน้ำเสียงคนละแบบ เพราะเป็นคำพูดที่นายพูดกับคนที่อยู่ในบังคับของตน เป็นต้น

ตัวอย่างบทสนทนาที่แสดงบุคลิกลักษณะและนิสัยของตัวละครได้ชัดเจน เช่น

นักแก้ว

พลทหาร

ดินขึ้นจ้าวเจียงเสียการ.

บัดนี้ท่านจะคิดฉันใด?

นักคุ่ม

สิ้นคิด, สิ้นฤทธิ์จะต่อสู;

เหลือที่จะอยู่ต่อไปได้!

ถ้าเพื่อนเมตตาปราณีไซ้,

จงได้ช่วยฟาดฟันเสียทันที;

อย่าทิ้งไว้ให้ตกเป็นเชลย.

เอ็นดูเกิดเพื่อนเฮ้ย!

นักแก้ว

ไม่ควรที่!

ถ้าแม่เพื่อนอยากตายวายชีวี,

จงไปตายในที่ยุทธนา;

จงเชื่อฟังคำเตือน.

นักคุ้ม

เพื่อนพุดดี!

ควรที่ไปตายดาบหน้า.

เสียแรงเป็นทหารชาญศักดิ์ดา,

ต้องไม่ยอมขายหน้า-สู้อยมตาย!

จะเห็นว่าบทสนทนาตอนนี้ช่วยให้ผู้อ่านรู้จักบุคลิกและนิสัยใจคอของนักแก้วและนักคุ้ม ได้ว่า นักแก้วเป็นคนที่มีสติ สุขุม และมีเหตุผล ส่วนนักคุ้มเป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะเป็นนายทหารแท้ คือ ไม่ยอมเสียเกียรติ ยอมตายดีกว่าถูกจับเป็นเชลย มีจิตใจกล้าหาญและมีเหตุผลเช่นกัน

บทสนทนาดำกลอนในเรื่องพระร่วงนี้ บางตอนมีเนื้อหาประทับใจและมีท่วงทำนองไพเราะ จึงได้มีผู้นำมาเป็นบทร้อง และยังคงนิยมร้องปลุกใจอยู่จนทุกวันนี้ เช่นตอนที่ขึ้นต้นว่า

“อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง

หรือ “ไทยรวมกำลังตั้งมั่น.....” เป็นต้น

ง. สาระ กล่าวได้ว่าบทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงให้ความบันเทิงเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน ตั้งแต่ต้นจนจบ นอกจากนี้ยังให้ความรู้และข้อคิดแก่ผู้อ่านอย่างมากมาย เช่น

ความรู้

๑. ได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นมาและเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกในสมัยสุโขทัย ได้เห็นพระบุคลิกลักษณะและพระอุปนิสัยของพระองค์ว่าเป็นอย่างไร เช่น กล้าหาญ เสียสละ และเมตตาปราณีต่อพสกนิกรอย่างแท้จริง เป็นต้น

๒. ได้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ การคมนาคม การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี สำนวนภาษาของคนไทยในสมัยสุโขทัย เช่น มีอาชีพทางกลสิกรรม ทำไร่ ทำนา ใช้เกวียนเป็นพาหนะ การแต่งกายก็นิยมมุ่นมวยเกล้าผม คนไทยแม้จะยึดมั่นในศาสนาพุทธแต่ก็ถือฤกษ์ยาม มีการทำพิธีบวงสรวง เทวดาเพื่อความเป็นสิริมงคล ส่วนในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีจะเห็นว่า แม้จะยากจนขาดแคลน แต่ถ้ามีแขกมาถึงบ้านก็ต้องพยายามต้อนรับเลี้ยงดูอย่างดีที่สุด เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวมาแล้วนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานทั้งทางพงศาวดารและโบราณคดีมาอย่างถี่ถ้วนเพื่อใช้ในการทรงพระราชนิพนธ์ ดังนั้น จึงเป็นความรู้ที่เชื่อถือได้

๓. ได้รู้ถึงประเพณีที่เมืองขึ้นต้องส่งส่วยน้ำไปยังประเทศที่เป็นนาย เพื่อใช้ในการงานพระราชพิธีเป็นประจำทุกปี

ข้อคิด

๑. ได้ข้อคิดเกี่ยวกับการตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่นว่า จะต้องอยู่ในสภาพอย่างไร ดังที่พระร่วงได้คร่ำครวญว่า

“อนิจจา! เป็นข้าเจ้ากรุงขอม;

ต้องยินยอมสารพัดขัดมิได้:

อกเอ๋ยอกกุ, ดูกระไร,
 เกิดเป็นไทยต้องเป็นทาส, อนาถนั้!
 จำต้องยอมให้ขอมจิกหัวใช้;
 ยิ่งคิดไปฟุ่มฟกอกแทบหัก.
 ทำไฉนจะได้พ้นเงื้อมมือยักษ์,
 ให้ขึ้นชื่อประจักษ์ได้สักครา?"

๒. ได้ข้อคิดที่ว่า เราในฐานะที่เป็นประชาชนชาวไทยควรจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติเหมือนดังเช่นที่บรรพบุรุษไทยในอดีตได้เคยปฏิบัติมาแล้ว

๓. ได้ข้อคิดเกี่ยวกับคุณธรรมที่บุคคลพึงยึดถือไว้เป็นหลักประจำใจ เช่น ความกตัญญู ความมีวาจาสัตย์ ความสามัคคี เป็นต้น

นอกจากความรู้และข้อคิดที่สำคัญ ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีความรู้และข้อคิดปลีกย่อยอีกมากมาย ซึ่งถ้าผู้อ่านรู้จักนำไปใช้อย่างเหมาะสมก็จะเกิดประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติได้ กล่าวได้ว่าคนไทยเป็นหนี้พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วงขึ้นมา เพราะการได้อ่านเรื่องนี้ได้ช่วยกระตุ้นปลุกเร้าสำนึกแห่งความเป็นไทยให้บังเกิดขึ้น เกิดความภูมิใจในการที่ได้เกิดมาเป็นคนไทย ในประเทศไทย และอยู่ภายใต้พระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์ไทย

จัดพิมพ์โดย
บริษัท ไทยบุ๊คเอนด์ จำกัด

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย
สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์
142 ถนนพ่วงสรพาศาสตร์ กรุงเทพฯ 10200
โทร. 2232371-3

